

TÓTH ANGÉLA

Az univerzális joghatóság problémája a nemzetközi jogban¹**Bevezetés**

Az állami lét alapja a joghatóság, a jogok és kötelességek létrehozásának és megváltoztatásának képessége.² E fogalom önmagában összetett: beszélhetünk jogalkotási, valamint jogalkalmazási (kikényszerítő, végrehajtási, bírói) joghatóságról, más megközelítésben polgári, illetve büntető joghatóságról.

A jelen dolgozat szempontjából releváns büntető joghatóság gyakorlása több elv alapján lehetséges: a területi elv szerint (melyben a bűncselekményt az adott állam területén követték el, vagy a bűncselekmény következményei ott észlelhetők), az aktív személyiségi elv szerint (az elkövető az adott állam állampolgára), a passzív személyiségi elv szerint (a bűncselekmény áldozata az adott állam állampolgára), a védelmi vagy tárgyi elv szerint (az adott állam érdekét sértő bűncselekményt követték el), illetve az univerzális joghatóság szerint, amely esetében részletesebb vizsgálat nélkül elsőre elmondható, hogy az említett joghatóságot megalapozó kapcsolatok egyike sem áll fenn. A jogintézmény emiatt igen vitatott. Feltételekhez kötött, szubszidiárius jelleggel alkalmazható, de az egyetemességet sugallja; a nemzetközi közösség egészének célkitűzéseit fejezi ki, mégis egyes államok bíróságainak eljárását alapozza meg; a céljával minden állam egyetért, azonban a maga teljességében mindegyik vonakodik azt alkalmazni – mindezek csak példái azoknak a problémáknak, amelyek az univerzalitás elvét vizsgálándó témává teszik.

A dolgozat célja e kérdések mentén a jogintézmény vizsgálata, az évek alatt megfigyelhető változások alapján megpróbálok valamilyen fejlődési irányra, a jogintézmény jövőbeli alkalmazásának lehetőségeire rávilágítani.

1. Az univerzális joghatóság jogintézménye

Az univerzalitás (egyetemesség) elve az állam büntető joghatóságát megalapozó olyan elmélet, melynek alapján egy állam meghatározott bűncselekmények esetén konkrét kapcsolat hiányában lép fel. Ez a saját meghatározás egyelőre sablonos és hiányos, mivel kikerüli azokat a kérdéseket, melyekben nincs konszenzus a szakirodalomban sem. A fejezet végére el szeretnék jutni egy pontosabb definícióhoz, esetleges bővítéshez.

¹ A dolgozat a XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciója nemzetközi jog tagozatában I. helyezést ért el. Konzulens: Dr. Lattmann TAMÁS tanársegéd

² M. N. SHAW: *Nemzetközi jog*, Complex Kiadó, Budapest, 2008, 521. o.

1.1. Az univerzális joghatóság fogalma – a meghatározás nehézségei

Van den Wyngaert bírónő szerint „az univerzális joghatóságnak **nincs általánosan elfogadott definíciója** sem a nemzetközi szerződéses jogban, sem pedig a szokásjogban”³ –akkor hogyan is kezdünk hozzá a meghatározáshoz?

Elsőként felmerül, hogy ha a többi joghatósági alap alkalmazza azokat az elveket, amelyek az államisághoz legszorosabban kapcsolódnak (államterület, állampolgárság), milyen pluszt ad az univerzalitás elve? A válasz a „semmi”, vagyis a kapcsolóelvek hiánya. Egy, az univerzális joghatóság vizsgálatával foglalkozó kutatás eredményeként létrejövő Princetoni Alapelvek szerint az univerzális joghatóság olyan büntető joghatóság, amely kizárólag a bűncselekmény természetén alapszik, tekintet nélkül az elkövetés helyére, az elkövető, illetve az áldozat állampolgárságára vagy más, a joghatóságot gyakorló államhoz fűződő egyéb kapcsolatra.⁴

Ha viszont nincs kapcsolat az állam és a bűncselekmény között, akkor mi alapján lesz **jogosult**,⁵ **sőt egyes vélemények szerint egyenesen köteles**⁶ egy állam egyetemességen alapuló büntető joghatóságot gyakorolni az ügyben?⁷ A probléma megválaszolásához megemlítenőd az **aut dedere aut iudicare** elv, mivel több forrás, mintha azonosítaná az univerzalitás elvét ezzel, de legalábbis nem szól a kettő közti különbözőségről.⁸ A nemzetközi szerződésekben kifejezetten nem szerepel az univerzális joghatóság, csak azt mondják ki, hogy az állam köteles a bűncselekmény elkövetőjét vagy kiadni, vagy eljárást lefolytatni ellene, illetve, hogy az adott egyezmény nem gátolja meg a belső jogszabályoknak megfelelően gyakorolt büntető joghatóság alkalmazását.⁹ A két koncepció kapcsolódhat egymáshoz, de elképzelhető, hogy elcsúsznak egymás mellett, mivel az egyetemesség elve joghatósági szabály, az *aut dedere aut iudicare* elv pedig eljárási kötelezettséget alapoz meg,¹⁰ amely utóbbihoz teremt alapot az univerzalitás elve,¹¹ habár egyes

³ *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)*, Dissenting Opinion of Judge Van den Wyngaert. Para. 44.

⁴ *Princeton Principles on Universal Jurisdiction*. szerkesztő és vezető: S. MACEDO, Princeton University, 2001, 1. alapelv 1. pont.

⁵ T. MERON: *International Criminalization of Internal Atrocities*. The American Journal of International Law, 89. évfolyam, 1995/3. szám, 554-577. o., 570. o., illetve G. BOTTINI: *Universal Jurisdiction After The Creation of The International Criminal Court*. New York University Journal of International Law and Politics, 36. évfolyam, 2004/2-3. szám, 503-562. o., 514. o.

⁶ *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)*, Dissenting Opinion of Judge Van den Wyngaert. Para. 41-44.

⁷ *Final Report on the Exercise of Universal Jurisdiction in Respect of Gross Human Rights Offences*, Committee on International Human Rights Law and Practice. London Conference, 2000, 2. o.

⁸ C. BASSIOUNI: *Crimes Against Humanity in International Law*. Martinus Nijhoff Publishers, 1992, 516-517. o.

⁹ Az *aut dedere aut iudicare* elvre lásd C. BASSIOUNI & E. M. WISE: *Aut dedere aut iudicare: The Duty to Extradite or Prosecute in International Law*. Martinus Nijhoff Publishers, 1995, 14-15. o. Mindkét megközelítésre példa – Van den Wyngaert bírónő nyomán – a kínzás és más kegyetlen, embertelen, megalázó büntetés vagy bánásmód tilalmáról szóló 1984. december 10-én kelt egyezmény 5. és 7. szakaszai. Érdemes megemlíteni, hogy a pénzhamisítás elnyomása tárgyában hozott 1929. április 20-án kelt egyezményt a szerzők másképp értékelik: az előbb említett forrás az *aut dedere aut iudicare* elvét látja benne, míg az utóbbi joghatósági szabályt (59. pont).

¹⁰ *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)*, Dissenting Opinion of Judge Van den Wyngaert. Para. 60-61.

¹¹ *Princeton Principles*, 1. alapelv 3. pont

vélemények szerint az *aut dedere aut iudicare* elv nem függ az univerzális joghatóságtól.¹²

Létezik olyan álláspont, amely szerint az államok az *aut dedere aut iudicare* elv alkalmazására vállalnak kötelezettséget, míg az univerzális joghatóság tekintetében pusztán jogosultak azt belső jogszabályaiknak megfelelően megalapítani, de erre irányuló kötelezettség nem terheli őket.¹³ Ettől eltérő nézet szerint az államok valóban jogosultak univerzális joghatóságot gyakorolni, ám az 1949. évi genfi egyezmények súlyos megsértése (*grave breaches*), illetve az 1984-es kínzás elleni egyezmény rendelkezéseinek megsértése esetén azonban kötelesek is erre.¹⁴ Az genfi egyezmények szerint a részes állam „köteles felkutatni” a gyanúsított személyeket,¹⁵ majd (választása szerint) saját bírósága elé állítani, vagy kiadni egy másik részes államnak. Az univerzális joghatóság szempontjából az első kitétel fontos, vagyis a „köteles felkutatni”, amelyből érzékelhető, hogy az egyezmény aktív kötelezettséget ró az államokra.¹⁶ Kérdéses, hogy ez a „felkutatási kötelezettség” csak a területén kötelezi-e az államot vagy területén kívül is, alkalmasint olyan állam területén, amely nem tagja az egyezményeknek.¹⁷

Így a fogalmi körülhatárolás körében kell szólni az **abszolút, illetve feltételes univerzalitás elvének megkülönböztetéséről** (vagyis az elkövető adott államban való jelenlétének szükségességéről),¹⁸ mivel az univerzalitás elvébe mindkettő beletartozhat, a fogalom nem véletlenül nem foglal állást explicit módon egyik irányban sem.¹⁹ Felmerül, hogy feltételesség esetén nem üresedik-e ki a jogintézmény lényege, illetve az említett „felkutatási kötelezettség”, de erre a későbbiekben még visszatérek.

Kérdéses továbbá, hogy egyáltalán **milyen cselekményekre** jogosít fel az univerzalitás elve. A joghatóság ugyanis jogalkotási jogkört, azaz meghatározott cselekmény büntetendővé nyilvánítását, illetve jogalkalmazási (kikényszerítő) jogköröket, így többek között elfogást, fogva tartást, eljárás lefolytatását, ítélet hozatalát és a büntetést foglalja magában.²⁰ Egy állam jogalkotási joghatósága

¹² *Report of the International Law Commission of its sixty-fourth session*. A/67/10, 118. o.

¹³ K. C. RANDALL: *Universal Jurisdiction under International Law*. Texas Law Review, 66. évfolyam, 1988/4. szám, 785-841. o., 790. o.

¹⁴ *Final Report*, 21. o.

¹⁵ A hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény (I. genfi egyezmény) 49. Cikk 2. bekezdés; a tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény (II. genfi egyezmény) 50. Cikk 2. bekezdés; a hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény (III. genfi egyezmény) 129. Cikk 2. bekezdés; a polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozó 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény (IV. genfi egyezmény) 146. Cikk 2. bekezdés.

¹⁶ Kommentár a genfi egyezményekhez: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/365-570060?OpenDocument> (I. genfi egyezmény 49. Cikk), <http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/370-580059?OpenDocument> (II. genfi egyezmény 50. Cikk), <http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/375-590155?OpenDocument> (III. genfi egyezmény, 129. Cikk), <http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/380-600168?OpenDocument> (IV. genfi egyezmény 146. Cikk) – utolsó megtekintett állapot: 2012. október 16.

¹⁷ A kérdéstről részletesen, lásd: B. S. BROWN: *The Evolving Concept of Universal Jurisdiction*. New England Law Review, 35. évfolyam, 2001/2. szám, 383-397. o., 391-395. o.

¹⁸ A. CASSESE: *International Criminal Law*. Oxford University Press, 2003, 285-286. o.

¹⁹ *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)*, *Dissenting Opinion of Judge Van den Wyngaert*. Para. 53.

²⁰ R. O'KEEFE: *Universal Jurisdiction – Clarifying the Basic Concept*. Journal of International Criminal Justice, 2004/2. szám, 735-760. o., 738. o.

lehet extraterritoriális (egy adott cselekményt bárhol történt elkövetése esetére büntetendővé nyilvánít), jogalkalmazási joghatósága azonban szükségszerűen területi jellegű, mivel kényszerítő intézkedések nem hozhatók egy másik állam területén, annak hozzájárulása nélkül.²¹ Ez alapján egyesek az univerzális joghatóságot jogalkotási joghatóságnak titulálják,²² mások a jogintézmény meghatározásában a jogintézményt hatáskörrel és illetékességgel rendelkező rendes bírói testület (*judicial body*) előtt lefolytatott büntető eljáráshoz (*try*) kapcsolják,²³ kiemelve ugyanakkor, hogy ez nem gátolja meg az államokat abban, hogy büntetőeljárást kezdeményezzenek, nyomozást vezessenek, vádiratot készítsenek, vagy gyanúsított kiadását kérjék²⁴ – akkor vajon miért nem mondatik ki *expressis verbis*, hogy az univerzalitás elve a bírósági szakaszt megelőző nyomozásra is alkalmazandó.

1.2. A kapcsolódó bűncselekmények köre és a bővítés lehetősége

A kapcsolódó bűncselekmények köre változó, meghatározásuk nem alkot zárt rendszert. Mi több, az idesorolható bűncselekmények meghatározásának módszere sem egységes: van, aki szerint csak a legsúlyosabb bűncselekmények alapozzák meg e joghatóságot, így a 1949. évi genfi egyezmények súlyos megsértésének esetei, az emberiesség elleni bűncselekmények, a háborús bűncselekmények,²⁵ és az egyéb nemzetközi szerződésekben meghatározott bűncselekmények nem, azok csupán kvázi univerzális joghatóságot alapítanak.²⁶ Mások ezeket is az univerzalitás körébe sorolják.²⁷ Egyes szerzők külön szempontrendszert állítanak fel ún. nemzetközi bűncselekmények meghatározására, amelyeknek fogalmi eleme az univerzális joghatóság is, így amelyek e kritériumrendszernek nem felel meg, arra az univerzalitás elve sem vonatkozik.²⁸

Az univerzalitás elve alá tartozó bűncselekmények többféleképpen **csoportosíthatók**, a legelterjedtebb az alábbi, két csoportot alkotó rendszer. Az egyikbe tartoznak azok a bűncselekmények, melyekre az egyetemesség elvét az eljárásbeli szükség hívta elő, mivel olyan területen követték el őket, amelyek egy állam joghatósága alá sem tartoznak, ezért gyakorlati okok motiválták, hogy az államok kapcsolat hiányában is eljárhassanak (pl. *iure gentium* kalózkodás). A másik csoportba tartoznak azok a bűncselekmények, melyek esetében az egyetemes joghatóságot az egyetemes értékek, a nemzetközi közösség igazságérzete hívták elő, mivel az idekapcsolódó bűncselekmények tekintetében az egyes államok vagy

²¹ *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)*, Dissenting Opinion of Judge Van den Wyngaert. Para. 49.

²² R. O'KEEFE: *i. m.* 735-760. o., 737. o.

²³ *Princeton Principles*, 1. alapelv 2. pont

²⁴ *Princeton Principles*, Kommentár, 44. o.

²⁵ F. HAMPSON: *Univerzális joghatóság*. In: Háborús bűnök (szerk.: Roy Gutman és David Rieff), Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002, 412. o.

²⁶ KARDOS G. – LATTMANN T. (szerk.): *Nemzetközi jog*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2010, 119-120. o.

²⁷ A. HUET – R. KOERING-JOULIN: *Droit pénal international*. 2. kiadás, Presses Universitaires de France, 2001, 211. o.

²⁸ A szempontok: 1. nemzetközi szerződéses vagy szokásjogi normák megszegése, 2. az egész nemzetközi közösség által jelentősnek tartott értékek védelme, 3. minden állam érdeke az adott bűncselekmény üldözése, 4. a bűncselekményt hivatalos minőségben követték el. A. CASSESE: *i. m.* 23. o.

nem voltak hajlandók (pl. az elkövető aktív tisztviselője volt a rendszernek), vagy az igazságszolgáltatási rendszerük összeomlása miatt nem tudtak eljárni.²⁹ A két csoportba tartozó bűncselekmények hasonlóak, mivel bármely állam állampolgárai ellen elkövetik azokat, különböznek azonban abban, hogy míg az első csoportba tartozó bűncselekményeket (tipikusan a kalózkodást) állami szuverenitás alá nem tartozó területen követik el, addig a második csoportba tartozó bűncselekmények elkövetésének helye állami felségterület. Továbbá például a kalózkodás magáncélú, míg a második csoportba tartozó bűncselekményeket politikai vagy állami célból valósították meg.³⁰ Az elvi alapok megkülönböztetése azért fontos, mert az esetleges bővítés mérlegelése során ezek a szempontok is figyelembevehetők.

Az egyetemes joghatóság megjelenésének klasszikus példája a csoportképző jelleggel bíró *iure gentium* kalózkodás,³¹ amely olyan jogtalan erőszakos cselekedet, fogva tartás vagy fosztogatás, amelyet magántulajdonban álló hajók vagy repülőgépek személyzete vagy utasai magáncélból követnek el egy másik hajó vagy repülő (vagy az azokon lévő személyek vagy vagyontárgyak) ellen a nyílt tengeren vagy *terra nullius*on. Egyesek a kalózkodást azonban nem tartják nemzetközi jogi bűncselekménynek arra hivatkozva, hogy itt nincs a nemzetközi közösség egészének közös érdekéről szó, mivel a kalózkodás elkövetési magatartása nem olyan mértékben borzalmas cselekedet.³² Az uralkodó álláspont szerint a kalózkodás szokásjogi alapon már évszázadok óta bűncselekménynek számít (hiszen a főként tengereken zajló kereskedelem védelméhez erős gazdasági érdek fűződött), majd a szerződési jogban az 1958. évi,³³ illetve az 1982. évi³⁴ tengerjogi egyezmények is univerzalitás elvét alapítónak tekintik. Mivel egy állam sem ápol szorosabb kapcsolatot a kalózokkal (*hostis humani generis*) vagy hajóikkal,³⁵ univerzális joghatóság alatt álló bűncselekményként tartották számon a kalózozókkal szembeni eljárást, biztosítva az eljáró állam jogát az elfogásra, letartóztatásra és felelősségre vonásra.³⁶

Ennek ellenére felmerült, hogy a kalózkodás az univerzális joghatóságot sem szokásjogi, sem szerződéses úton nem alapozza meg, mivel a bírósági eljárás lefolytatására nem akármely harmadik állam, hanem az elfogó állam jogosult.³⁷ Ugyan az előkészítő munkálatok is erre utalnak, azonban az egyezmény tényleges

²⁹ D. F. ORENTLICHER: *A nemzeti bíróságok és bírúk szerepe a nemzetközi humanitárius jog alkalmazásában*. Fundamentum, 2001/4. Szám (ford.: MÜLLER Ákos), 5-20. o., 7. o.; VARGA R.: *Háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások nemzeti bíróságok előtt*. In: A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2009. április 24-én megrendezésre került nemzetközi büntetőjogi tárgyú konferencia tanulmánykötete (szerk.: KIRS Eszter), Miskolc, Bíbor Kiadó, 2009, 91-110. o., 106. o.; I. BANTEKAS: *International Criminal Law*. Hart, 2010, 345. o.

³⁰ K. C. RANDALL: *i. m.* 785-841. o., 803. o.

³¹ M. N. SHAW: *i. m.* 539. o.; A nyílt tengeréről szóló, Genfben, 1958. április 29-én aláírt szerződés 15. cikke és az Egyesült Nemzetek 1982. december 10-i tengerjogi egyezménye (továbbiakban: UNCLOS) 1982. évi egyezmény 101. cikke alapján.

³² A. CASSESE: *i. m.* 24. o.

³³ 1958-as szerződés, 19. cikk.

³⁴ UNCLOS 105. cikk.

³⁵ Az elemzésről lásd K. C. RANDALL: *i. m.* 785-841. o., 793. o.

³⁶ *Uo.* 785-841. o., 791. o.

³⁷ B. PEMBERTON: *"Pirate Jurisdiction": Fact, Fiction, and Fragmentation in International Law*. One Earth Future Foundation, Working Paper, 2011. február 2., 13. o.

szövege³⁸ nem zárja ki ezt a lehetőséget. Van például ezt követően keletkezett olyan egyezmény,³⁹ amely bármely részes államot feljogosítja eljárásra, amely a terhelt felett személyiségi alapon joghatósággal bír,⁴⁰ illetve a szomáliai partok mentén történő kalózkodás elkövetőivel szemben pedig született többek között Kenya és az Egyesült Államok között egyezmény arról, hogy az Egyesült Államok által elfogott kalózokat Kenya vonja felelősségre – még akkor is, ha ez a konkrét terv kudarcba fulladt.⁴¹

A II. világháború borzalmai újabb bűncselekményeket produkáltak, az egyetemesség igénye így a náci háborús bűnösök felelősségre vonásával merült fel és fogalmazódott meg a nemzetközi Nürnbergi Katonai Törvényszéket felállító 1945. augusztus 8-án kelt londoni egyezményben, amely „hagyatékának” tekintik az államok által gyakorolt univerzális joghatóságot is.⁴² Ez alapján az alábbi, legsúlyosabb bűncselekmények kerültek az univerzalitás elvének szárnyai alá.

Az univerzális joghatóság alá tartozó **háborús bűncselekmények** köre a genfi egyezmények legsúlyosabb megsértésének esetein kívül⁴³ az egyezmények közös 3. cikkének megsértése, illetve a nemzetközi humanitárius jog egyéb nemzetközi, illetve nem-nemzetközi fegyveres összeütközés⁴⁴ esetén való súlyos megsértése (pl. tiltott fegyverek használata, illetve fosztogatás, szexuális erőszak).⁴⁵ Egyesek szerint csak ezek adják a háborús bűncselekmények körét, míg más nézetek szerint a háború szokásainak és jogának megsértései, tekintet nélkül arra, hogy súlyosnak minősülnek-e. Az államok gyakorlata azt mutatja, hogy amennyiben az egyes államok nem is kívánják meg a „súlyos” kitételt, abban az esetben is csak a jelentősebb bűncselekményekre korlátozzák a háborús bűncselekmény kategóriát, alkalmazva azt mind nemzetközi, mind nem-nemzetközi fegyveres konfliktusokban.⁴⁶ A szélesebb értelmezést támasztja alá a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáról szóló 1998. július 17-én kelt Római Statútum 8. cikkében meghatározott háborús bűncselekmények szélesebb köre is, amely rendelkezések talán a jövőben irányadók lesznek e tekintetben.⁴⁷

³⁸ UNCLOS 105. cikk.

³⁹ 1988. március 10-én, Rómában kelt egyezmény: Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation (SUA).

⁴⁰ E. KONTOROVICH: *“A Guantánamo on the Sea”: The Difficulty of Prosecuting Pirates and Terrorists*. California Law Review, , 98. évfolyam, 2010/1. szám, 243-276. o., 270-272. o. (megjelent: E. Kontorovich és S. Art: *An Empirical Examination of Universal Jurisdiction for Piracy*. Faculty Working Papers, 2010, Paper 38.).

⁴¹ VARGA A. F.: *Nemzetközi kizsákmányolás a szomáliai kalózkodás ellen* (http://mhht.eu/hadtudomany/2011/2011_elektronikus/2011_e_14.pdf - utolsó megtekintett állapot: 2012. október 20.), 38. o., illetve LATTMANN T.: *A szomáliai kalózkodás kérdése a nemzetközi jogban és azon túl*. Nemzet és biztonság, 2010. november, 66-75. o., 73-74. o.

⁴² H. T. KING, Jr.: *Universal Jurisdiction: Myths, Realities, Prospects, War Crimes and Crimes Against Humanity: The Nuremberg Precedent*. New England Law Review, 35. évfolyam, 2001/2. szám, 281-286. o., 283. o.

⁴³ I. genfi egyezmény 50. Cikke, II. genfi egyezmény 51. Cikke, III. genfi egyezmény 130. Cikke, IV. genfi egyezmény 147. Cikke

⁴⁴ T. MERON: *i.m.* 561. o.

⁴⁵ *War Crimes*. In: J.-M. HENCKAERTS – L. DOSWALD-BECK (szerk.): Customary International Humanitarian Law: Volume I – Rules, Cambridge University Press, 2005, 568-603. o.

⁴⁶ *Uo.* 568-569. o., illetve erre a gyakorlatra utalva nem tartják szükségesnek a Princetoni Alapelvek sem a „súlyos” cselekményekre szűkítést. *Princeton Principles*, Kommentár, 46. o.

⁴⁷ *Final Report*, 7. o.

Az **emberiesség elleni bűncselekmények** szintén meghatározásra kerültek a II. világháború után, mint a háborús bűncselekmények „kiterjesztése”, melyeknek morális és jogi alapja az előbbiekkal megegyezik.⁴⁸ Azonban azok pontos körét egy nemzetközi egyezmény sem rendezi, így azt sem, hogy van-e az államoknak univerzális joghatósága – habár például az 1948. évi népiirtás elleni egyezmény is említ néhány emberiesség elleni bűncselekményt. Az ide tartozó bűncselekmények köre pontosan nem megfogalmazható, de XX. században felállított törvényszékek, illetve a Római Statútum 7. cikke alapján viszonylag kikristályosodott a gyakorlat tartalmukat illetően.

A vizsgálat sorrendjében a **népiirtással** kell folytatni, hiszen azt a népiirtás büntetnének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény 2. cikke és a Római Statútum 6. cikke is meghatározza (azonos szöveggel). Habár az egyezmény 6. cikke az elkövetés helye szerinti állam (illetve a vonatkozó államok tekintetében bármilyen joghatósággal bíró nemzetközi büntetőbírói fórum) joghatóságát jelöli ki, az univerzalitás általánosan elfogadott nemzetközi szokásjog alapján.⁴⁹

A **kínzás és más kegyetlen, embertelen, megalázó büntetés vagy bánásmód** (*torture*) bűncselekményével kapcsolatban az 1984. december 10-én kelt egyezmény tartalmazza a bűncselekmény meghatározását, majd az 5. cikk és a 7. cikk összeolvasásával azt találhatjuk, hogy amennyiben az elkövető a területén található, és nem adja őt ki, akkor köteles eljárni – tehát feltételes univerzalitást alapoz meg.⁵⁰

A következő – már vitatott – bűncselekmény a **béke elleni bűncselekmények** vagy **agresszió**.⁵¹ A két fogalom viszonyának elemzése nélkül, csak azt vizsgálom, hogy az ehhez kapcsolódó elkövetési magatartásoknak miért van helyük az univerzalitás elve alatt. A II. világháború után a náci háborús bűnösök felelősségre vonása háborús bűncselekmények, emberiesség elleni bűncselekmények, illetve béke elleni bűncselekmények miatt történt, később a Nemzetközi Büntetőbírói Szék által kezelt bűncselekmények tárgyi hatálya is kiterjedt az agresszió tényállására – amelyet azonban csak 2010. június 11-én tudtak a részes államok meghatározni, és amellyel kapcsolatban a joghatóság gyakorlása csak egy 2017. január 1. után meghozott döntéstől függ⁵² – vagyis az egyes államok hasonló súlyúnak tartják az említett bűncselekményeket, amely miatt úgy vélem nem lenne következetes, ha ezeket kihagynánk a rendszerből.

⁴⁸ C. BASSIOUNI: *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*. 2. kiadás, Kluwer Law International, Hollandia, 1999, 77. o.

⁴⁹ *Final Report*, 5. o.

⁵⁰ Sőt, talán ennél többet is, mivel a genfi egyezmények a „súlyos jogsértéseket” meghatározó szakaszban szólnak a kínzás vagy embertelen bánásmód bűncselekményéről, és ezek tilalma mivel a *ius cogens* szintjére emelkedett, valamely állam hiába nem tagja a kínzás elleni egyezménynek, a genfi egyezmények alapján e bűncselekmények miatt univerzális joghatóság mellett eljár.

⁵¹ A megfelelő fogalom eltalálása a Princetoni Alapelvek meghatározása során is problémát jelentett. Lásd: *Princeton Principles*, Kommentár, 47. o.

⁵² *Resolution RC/Res. 6.* számú határozat (http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-ENG.pdf utolsó megtekintett állapot: 2012. október 22.)

Az igazi kérdések ezért talán e pontot követően merülnek fel. Mi tartozhat ide még, ha korántsem taxatív felsorolásról beszélünk?⁵³ Álláspontom szerint, ha a nemzetközi közösség valamilyen bűncselekményt beemel e körbe, az több szempontból is jelentőséggel bír(hat). Egyrészt a jog és a társadalmi környezet (nemzetközi közösség „általános” érdeke) összhangját biztosítja, másrészt nyilvánvalóan egy bűncselekmény súlyosságát igazolja, ha az az elleni fellépés széleskörűen, az államok jelentős része által támogatott, sőt, az említett bűncselekmények tilalma *ius cogens*nek minősül már – de ez nem jelenti azt, hogy az egyéb, szerződéses kötelezettségvállalással az államok nem teremthetnek *erga omnes* kötelezettséget, amely később nem válhat *ius cogens* szabállyá.

A államok belső jogukban joghatóságukat – természetesen a többi államra tekintettel – egyoldalúan alakítják, de most nem az egyes államok belső jogát, hanem a nemzetközi jog forrásait vizsgálom, így a nemzetközi egyezményeket és szokásjogot. A szokásjogot tekintve nehezebb a helyzet, mivel (szerencsére) az államok tényleges gyakorlata mint a szokás jog kialakulásának feltétele hiányos. Ami a szerződéseket illeti, van, aki viszonylag sok nemzetközi egyezmény által lefedett bűncselekményt idesorol, azonban a kört nem biztos, hogy nagymértékben kell tágítani, mivel ha az adott bűncselekmény elkövetőjét *hostis humani generis*nek tituláljuk, akkor az adott bűncselekmény megelőzése és büntetése mögött valóban olyan nagymértékű támogatottságnak kell lennie, hogy egy, csupán néhány állam által aláírt szerződés nem alapozza meg azt. Így felmerülő bűncselekmények például az apartheid, a túszejtés, a nemzetközileg védett személyek elleni bűncselekmények, a repülőgép jogellenes hatalomba kerítése, illetve a terrorizmus bűncselekménye.⁵⁴

Úgy vélem, ha a visszatérünk az univerzális joghatóság első elvi alapjára, akkor láthatjuk, azon alapul, hogy *res communis omnium* területen követik el a bűncselekményt, e területbe azonban nem csak a tenger, hanem az általa, a „felette lévő” levegő és magasabb területek is beletartoznak.⁵⁵ Így például ennek alapján aligha lehet az államokhoz tartozó légtéren kívül elkövetett **repülőgép jogellenes hatalomba kerítését** az univerzalitás elve alól kivonni, természetesen figyelembe véve azt, hogy a repülőgépet lajstromozó állam, az áldozatok állampolgárságát adó állam is felléphet.

Továbbá önkényesen ragadtam ki a **terrorizmust**. Ha figyelembe vesszük, hogy a nemzetközi jog nem statikus, akkor ez az a bűncselekmény, amely változó politikai körülmények jelenlegi problémáját jelenti.⁵⁶ Számosan a terroristákat és az emberi jogi jogsértőket a kalózokhoz⁵⁷ és háborús bűnöket elkövetőkhöz (nem magáncélból követik el, sok esetben állam által finanszírozott)⁵⁸ hasonlították, mondván, hogy bármilyen megkülönböztetés nélkül veszélyeztetnek emberi életet

⁵³ *Princeton Principles*, Kommentár, 48. o.

⁵⁴ K. C. RANDALL: *i.m.* 785-841. o., 839. o., illetve C. ENACHE-BROWN – A. FRIED: *Universal Crime, Jurisdiction and Duty: The Obligation of Aut Dedere Aut Judicare in International Law*. McGill Law Journal, 43. évfolyam, 1998/2. szám, 613-633. o., 621. o.

⁵⁵ L. S. SUNGA: *The emerging system of international criminal law – Developments in Codification and Implementation*. Kluwer Law International, 1997, 253. o.

⁵⁶ C. ENACHE-BROWN – A. FRIED: *i.m.* 622. o., illetve GARAMVÖLGYI O.: *A terrorizmus és az univerzális joghatóság kérdése*. In: Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai, VII/1, 159. o.

⁵⁷ E. KONTOROVICH: *i.m.* 275. o.

⁵⁸ K. C. RANDALL: *i.m.* 785-841. o., 815. o.

és tulajdoni érdekeket, így az egész világ jogrendszerét érintik. Az említett nemzetközi (szupranacionális) bűncselekményekkel szemben azonban a terrorizmus nemzetköziesített (transznacionális) bűncselekmény,⁵⁹ mivel ugyan sérti az emberi jogokat, a legitim módon megalakított kormányzatokat, egy állam politikai helyzetét és a nemzetközi békét és biztonságot, ezek az érdekek nem minden állam által egyaránt elismertek és egységesen alkalmazottak a bűncselekmény politikailag motivált jellege miatt.⁶⁰ A nemzetközi bűncselekmények büntetendősége nemzetközi szokásjog lett, melyet az államok konszenzusa alapozott meg,⁶¹ de az államok még a terrorizmus bűncselekményének meghatározásában sem tudnak megállapodni, ezért úgy vélem, az univerzalitás elvének alkalmazása még nem megalapozott e körben.

Összességében tehát a kalózkodás, a háborús bűncselekmények, az emberiség elleni bűncselekmények, az agresszió, a kínzás, a népirtás, talán a repülőgép jogellenes hatalomba kerítése tartozhat jelenlegi állás szerint e körbe.

1.3. Elméletek a jogintézmény céljáról

A fentieket követően már csak a cél vizsgálata van hátra, mintegy szűrőként alkalmazása az eddig megállapítottakhoz. Tekintettel arra azonban, hogy a cél egy fejlődési ív alapján egy lehetséges definíció megalkotása, nem hagyható ki a jogintézményről való elmélkedés rövid történeti elemzése.

A kapcsolódó elméletek három csoportba oszthatók.⁶² Az **első csoport** szerint az univerzális joghatóság együttműködésen alapuló, általánosan értelmezhető (a legtöbb jogrendszer alapján súlyos deliktumnak minősülő bűncselekményekre vonatkozó) jogintézmény. Covarruvias a középkori itáliai városállamokat vizsgálva vezette végig, hogy ezek a – mai fogalommal – territorialitás elvét követően fokozatosan elismerték az aktív személyiségi elvet (honosság alapján történő eljárást), majd a honossággal nem rendelkező csavargók, banditák hívták életre a fogva tartás helye szerinti állam eljárásának elismerését, amelyből keletkezett a *forum deprehensionis* joghatósága. Donnedieu de Vabres⁶³ ezzel kapcsolatban az emberek alapvető jogainak tiszteletben tartása érdekében az elvek közötti hierarchikus sorrend rögzítését igényelte. Travers álláspontja szerint az univerzalitás elmélete nem működik, mivel univerzális jelleggel esetlegesen az erkölcs bírhat, nem pedig a jog, de kivételes esetekben, szubszidiárius jogosultsággként a fogva tartás helye szerinti állam eljárását lehetőnek tartja.

A **második csoport** szerint ezzel szemben az univerzális joghatóság együttműködésen alapuló, de korlátozott (kizárólag nemzetközi bűncselekmények

⁵⁹ N. NORBERG: *Terrorism and International Criminal Justice: Dim Prospects for a Future Together*. Santa Clara Journal of International Law, 8. évfolyam, 2010/1. szám, 11-50. o., 15-16. o.

⁶⁰ L. E. NAGLE: *Should Terrorism Be Subject to Universal Jurisdiction?* Santa Clara Journal of International Law, 8. évfolyam, 2010/1. szám, 87-100. o., 91. o.

⁶¹ L. E. NAGLE: *Terrorism and Universal Jurisdiction: Opening a Pandora's Box?* Georgia State University Law Review, 27. évfolyam, 2010/2. szám, 339-378., 362. o.

⁶² A vizsgálatnál SZABÓ A.: *Szemelvények az univerzális joghatóság elméletétörténetéből*. Collega, X. évfolyam, 2006/2-3. szám, 110-113. o. munkát használtam, amely L. REYDAMS: *Universal Jurisdiction*. Oxford University Press, 2003. 28-43. o. munkán alapszik.

⁶³ H. DONNENDIEU DE VABRES: *Les Principes Modernes de Droit Pénal International*. Sirey, Paris, 1928, 136. o.

esetén alkalmazható) jogintézmény. Idesorolható *Grotius*, aki a fentebb említett *iure gentium* kalózkodással kapcsolatban fogalmazta meg a gyakorlatilag mai napig érvényes elveket, mely szerint, ha a nyílt tenger nem tartozik egyik szuverén kizárólagos hatalma alá sem, akkor ezt a fajta eljárási jogosultságot univerzálisnak tekinthetjük. *De Vattel* a territoriális joghatóságot tartja alapvetőnek, meghatározott kivételekkel, amelyek közé azonban nem tartozik más államnak a bűncselekmény jellegére tekintettel történő eljárása.

A **harmadik csoport** elkülönül az előző kettőtől, mivel itt már nem „államközi univerzális joghatóságról” (*universal inter-state jurisdiction*)⁶⁴ beszélhetünk. Ez abból is fakadhat, hogy az említett két csoport képviselői (a XVI. századi Covarruvias, a XVII. századi *Grotius* és a XVIII. századi *de Vattel*) a pragmatikus szuverenitás szemszögéből vizsgáldtak: fő szempontjuk a szuverenitás működőképes elvvé tétele és a környező államokkal való jó kapcsolat megőrzése volt.⁶⁵ Ez a csoport az univerzális joghatóságot egyoldalú és korlátozott jogintézménynek tekinti, azaz csak nemzetközi bűncselekmények esetén tartja alkalmazhatónak, viszont nem az együttműködés alapján, hanem az eljáró állam pusztán a bűncselekmény jellegén alapuló eljárása szerint. *Oehler* szerint az univerzalitás elve egy független jogosultságot biztosít a fogva tartó államnak az eljárás lefolytatására abban az esetben, ha a bűncselekmény célja és eredménye az egész közösség sérelme. *Randall* a nemzetek közössége által legsúlyosabbnak tekintett bűncselekmények esetén biztosított eljárási jogosultságról beszél.

A három álláspont fejlődési íve alapján egy, a nemzetközi közösség egésze érdekében történő eljárásról van szó, amelynek célja, hogy a nemzetközi jog által legsúlyosabbnak tekintett bűncselekmények ne maradjanak büntetlenül, így a „botrányos büntetlenség” (*impunité scandaleuse*)⁶⁶ kizárását kell szem előtt tartanunk.

És most következne a szinte lehetetlen próbálkozás:

Az univerzális joghatóság elve az állam büntető joghatóságát megalapozó olyan elmélet, melynek alapján

- egy államnak a nemzetközi jog által legsúlyosabbnak tekintett bűncselekmények esetén, így kalózkodás, repülőgép jogellenes hatalomba kerítése, valamint háborús bűncselekmények, emberiség elleni bűncselekmények, népirtás, kínzás és más kegyetlen, embertelen, megalázó büntetés vagy bánásmód, agresszió, továbbá a nemzetközi közösség egésze által egységes tartalommal felruházott, súlyosságát tekintve e felsorolt bűncselekményeket elérő súlyú bűncselekmények esetén

- az említett bűncselekmények büntetlenségének kizárása érdekében

- konkrét kapcsolat fennállása nélkül, a szubszidiaritás figyelembevételével történő – az 1949-es genfi egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyvei, valamint az

⁶⁴ L. N. SADAT: *Redefining Universal Jurisdiction*. New England Law Review, 35. évfolyam, 2001/2. szám, 241-263. o., 244. o. Bár a szerző nem erre használta, de úgy vélem talán az „*universal inter-state jurisdiction*” és az „*international universal jurisdiction*” kifejezések a szemléletváltást ebben a kontextusban jól tudnák szemléltetni.

⁶⁵ L. REYDAMS: *The Rise and Fall of Universal Jurisdiction*. Leuven Centre for Global Governance Studies, 2010. január, Working paper no. 37, 10. o.

⁶⁶ H. DONNENDIEU DE VABRES: *i. m.* 135-137. o.

1984-es kínzásról szóló egyezmények által meghatározott körben kötelező jellegű – fellépése,

- amely alapján az eljáró állam az ügygel szorosabb kapcsolatban lévő állam segítségével *nyomozási cselekményeket folytat*, valamint a *terhelt jelenlétében lefolytatott tárgyalás* eredményeként ítéletet hoz.

2. Az univerzális joghatóság intézményének megjelenése az egyes jogrendszerekben

A nemzetközi jog vizsgált forrásai (nemzetközi szokásjog, szerződés) önmagában még nem elegendők, hatályosulniuk kell valamilyen módon a belső jogban. A jogforrási problémák vizsgálata nélkül itt csupán az univerzális joghatóság megjelenését elemzem röviden, mivel egyesek szerint egyébként sem szükséges a jogforrások beültetésének a vizsgálata, mivel a humanitárius jog körében a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatban a közvetlen – nem közvetlen végrehajthatóság a problematikus kérdés.⁶⁷

2.1. A vizsgálandó elvi kérdések

Ha úgy tekintjük, hogy az említett bűncselekmények tilalma *ius cogens* szabály, akkor elviekben feltétlenül érvényesülnie kell,⁶⁸ a büntethetőség nem függhet az egyes államok büntetőpolitikájától. Azonban felmerülnek olyan elvek, mint a *nullum crimen sine lege*, emiatt vizsgálni kell az univerzális joghatósággal bíró bűncselekmények megjelenését is az egyes államokban, azaz: elég-e a bűncselekményeket meghatározó nemzetközi egyezmény kihirdetése vagy az állam büntető törvénykönyvében is rögzíteni kell-e a tényállásokat, utóbbi esetben az egész tényállást kell-e megjeleníteni vagy elég körülírni, majd az egyezményre utalni.⁶⁹ Mivel a *nullum crimen sine lege* elvét a nemzetközi jog magára vonatkoztatja, bizonyos cselekményeket büntetendőnek minősít, függetlenül attól, hogy a belső jog tartalmaz-e hasonló bűncselekményeket vagy a megfelelő egyezményeket az egyes országok belső jogga tették-e.⁷⁰

Ennek ellenére úgy vélem a jogállamiság követelményének az felel meg, ha egy állam belső joga valamit nyilatkozik az adott büntetőjogi törvényi tényállásról, illetve a *nulla poena sine lege* elvét követve valamilyen utaló szabály segítségével legalábbis, a büntetéseket a belső jogban kell megalkotni.⁷¹

⁶⁷ VARGA R.: i. m. 97. o.

⁶⁸ Talán ezt fejezi ki a 3. princetoni alapelv is, amely lehetővé teszi az egyes államok bíróságainak, hogy hivatkozzanak a „nemzetközi jog súlyos bűncselekményei” esetében kifejezett nemzeti szabály hiányában is az univerzális joghatóságra.

⁶⁹ VARGA R.: i. m. 91-110. o., 97. o.

⁷⁰ 53/1993. (X. 13.) AB határozat. Habár a határozat csak háborús és emberiség [emberiesség] elleni bűncselekményekről szól, úgy vélem, *ius cogens* jellege miatt idetartozik a népiártás, kínzás és az agresszió bűncselekményének tilalma is.

⁷¹ M. ITSOUHOU MBADINGA: *Le recours à la compétence universelle pour la répression des crimes internationaux: études de quelques cas*. Revue de droit international de sciences diplomatiques et politiques, 81. évfolyam, 2003/3. szám, 285-305. o., 296. o.

A vizsgálat miért jelentős? Minden állam bírósága saját jogát alkalmazza büntető ügyekben, amelyből legalább két dolog következik. Egyrészt a bűncselekmények oldaláról: hiába írták alá ugyanazt a szerződést, ha a belső jogukba való beemelés kapcsán már eltérően határoznak meg egyes bűncselekményeket, majd erre alkalmazzák az univerzális joghatóságot – egyetemes jelleggel üldöznek valamit, az üldözött cselekmény azonban nem ugyanaz, így elképzelhető, hogy súlyos hiányosságok keletkeznek, amely alapján egyes bűncselekmények nem válnak büntetendővé valamely államban. Másrészt a büntetés oldaláról: mivel minden állam maga állapítja meg a büntetéseket, így például a genfi egyezmények által előírt „hatékony szankciók” alkotásának kötelezettsége⁷² eltérő eredménnyel járhat ugyanarra a bűncselekményre vonatkozóan.⁷³ Az Amnesty International 2011. októberében készített felmérése alapján az ENSZ tagállamainak kb. 85%-a meghatározott a belső jogában a háborús bűncselekmények, emberiség elleni bűncselekmények, népirtás és kínzás bűncselekményei közül legalább egyet, és a tagállamok kb. 84,46 %-a alapított univerzális joghatóságot az említett bűncselekmények közül legalább az egyikre, akár e nemzetközi jogi bűncselekmény jellegét megőrizve, akár közönséges bűncselekményként.⁷⁴

2.2. Egy kirikus pont: abszolút vagy feltételes?

Mindenképpen kell néhány szót szólni a az **in absentia** univerzális joghatóságról. A Princetoni Alapelvek szerint a bíróság eljárásának feltétele, hogy a terhelt jelen legyen az adott államban,⁷⁵ viszont ebből következik, hogy távolléte abban nem gátol meg egy adott államot abban, hogy nyomozást folytasson, vádiratot terjesszen elő vagy kérje kiadását/átadását.⁷⁶

Néhány szempont vizsgálata e körben elengedhetetlen. A **Lotus-ügy** alapján az államok maguk szabhatják meg joguk alkalmazhatóságának határait, kivéve ott, ahol határozott nemzetközi jogi tiltás található⁷⁷ – ilyen nemzetközi tiltás azonban univerzális joghatóság esetén nincs. A **szokásjoghoz** szintén eligazítást ad a Lotus-ügy, amennyiben kimondja, hogy attól, hogy az államok tartózkodnak valamely cselekménytől, nem jelenti, hogy jogellenesnek tartanak azt, így a nem-tevés nem keletkeztet automatikusan szokásjogot.⁷⁸ Így ennek alapján sem találunk tiltó nemzetközi jogi szabályt, de kétségek itt is felmerülnek, ha például a nemzetközi közösség felháborodását vizsgáljuk a megengedő belga szabályozással kapcsolatban. Ha az univerzális joghatóság **célja**, hogy bizonyos, a nemzetközi közösség egésze által elítélt cselekmények ne maradhassanak büntetlenül, akkor valójában a „hol” és „ki” mindegy. **Történelmi** szempontból, már a Iustinianusi Kódex

⁷² VARGA R.: *i. m.* 91-110. o., 93. o.

⁷³ M. ITSOUHOU MBADINGA: *i. m.* 285-305. o., 300. o.

⁷⁴ Amnesty International: *Universal Jurisdiction - A preliminary survey of legislation around the world*. London, 2011. október, index: IOR 53/004/2011, 1-2. o.

⁷⁵ *Princeton Principles*, 1. elv (2) bek.

⁷⁶ *Uo. Kommentár*, 44. o.

⁷⁷ *The case of The S. S. Lotus*. Judgement no.9, 1927 PCIJ Series A, no. 10, 19. o.

⁷⁸ *Uo.* 26. o.

kapcsán kimondatik, hogy az elkövetés, illetve a bűnös letartóztatásának helye szerinti bíró (*iudex deprehensionis*) bírt joghatósággal az ügyben, (ennek középkori fejlődésére korábban már utaltam), illetve tekinthető az univerzális joghatóság gyakorlása a menedékjog tagadásának is.⁷⁹

A legproblémásabb kérdéseket az abszolút univerzalitás **eljárással** kapcsolatos vizsgálata veti fel, melyet három aspektus tekintetében kutathatunk.⁸⁰ Egyrészt az *in absentia* joghatósággal kiterjedtebbé válik az univerzális joghatóság gyakorlata, amelyben pozitív, hogy kisebb valószínűséggel maradnak bűncselekmények büntetlenül, növeli az eddig el nem járó államok hajlandóságát (nem akarják, hogy helyettük területükön más járjon el), de a joghatósági összeütközések miatt problémák merülnek fel a nemzetközi viszonyok stabilitásával kapcsolatban – vehetjük ezt a „nemzetközi eljárásjogi” következménynek. Másrészt mint „belső eljárásjogi következmény” – mivel a joghatóság nem csak a bírósághoz kapcsolódhat –, a büntetőeljárásban bizonyítékok nem vesznének el, hiszen nem állna fenn, hogy amiatt nem lehet nyomozást indítani, hogy a terhelt nincs jelen az adott országban, sőt mivel a terhelt letartóztatását is bizonyos cselekmények előzik meg, az országba belépő feltételezett elkövetőt le is tudják tartóztatni⁸¹ – kérdéses azonban, hogy a megszorított esetekkel miképpen tudnak megbirkózni. Harmadrészt, a tárgyalásokat vizsgálva: a Római Statútum nem engedi a terhelt távollétében történő eljárás lefolytatását, továbbá ez az angolszász jogban is teljesen kizárt, sőt az az 1966-os Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 14. cikk 3. bekezdése b) pontjával is nehezen lenne összeegyeztethető.⁸² Akkor miért küzdenénk egy olyan jogintézményért, ha a legkisebb közös többszörös alapján találhatunk konszenzusos megoldást?

A problémát jól szemlélteti **Belgium** büntetlenség meggátolása érdekében tett, sziszüphoszi munkának is nevezhető⁸³ lépései. 1993-tól⁸⁴ a genfi egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyvei súlyos jogsértéseinek esetére *in absentia* univerzális joghatósággal bírt Belgium,⁸⁵ 1999-ben⁸⁶ a bűncselekmények közé az emberiség elleni bűncselekmények és a népirtás is bekerültek, valamint e törvény a nemzetközi humanitárius jog elleni bűncselekmények elkövetőivel szemben mindenféle immunitást eltörölt, így Belgium valóságos „büntető paradicsommá” vált:⁸⁷ eljárást indítottak számos olyan állam elöljárójával szemben, amelyekkel a Belga Királyság jó

⁷⁹ H. DONNENDIEU DE VABRES: *i. m.* 135-137. o.

⁸⁰ R. RABINOVITCH: *Universal Jurisdiction In Absentia*. Fordham International Law Journal, 28. évfolyam, 2005/2. szám, 500-530. o., 518-529. o.

⁸¹ DÉRNÉ HOPOCZKY J.: *Univerzális joghatóság pro és kontra*. In: Jogi Tanulmányok – Ünnepi konferencia az ELTE megalakulásának 375. évfordulója alkalmából, II. kötet, Budapest, 2010, 339-354. o., 349-350. o.

⁸² R. RABINOVITCH: *i. m.* 500-530. o., 526-527. o.

⁸³ A. BAILLEUX: *L’histoire de la loi belge de compétence universelle. Une valse à trois temps : ouverture, étroitesse, modestie*. Droit et Société, 59. évfolyam, 2005/1. szám, 107-136. o., 134. o.

⁸⁴ loi du 16 juin 1993 relative à la répression des infractions graves aux Conventions internationales de Genève du 12 août 1949 et aux protocoles I et II du 8 juin 1977, additionnels à ces conventions, Art. 7 al.1er.

⁸⁵ P. D’ARGENT: *L’expérience belge de la compétence univeselle : beaucoup bruit pour rien ?* Revue Générale de Droit International Public, 18. évfolyam, 2004/3. szám, 597-631. o., 599. o.

⁸⁶ loi du 10 février 1999 relative à la répression des violations graves du droit international humanitaire.

⁸⁷ „[...] devenir un « paradis pénal » où la planète tout entière venait laver son linge sale.” A. BAILLEUX: *i. m.* 115. o.

kapcsolatot ápol, és a helyzet kezdett diplomáciailag forró lenni.⁸⁸ 2003 áprilisában⁸⁹ korrekciós mechanizmusokat iktattak be, de ez nem győzte meg a nemzetközi közvéleményt. A helyzet végül amerikai nyomásra változott, amikor iraki állampolgárok kívántak eljárást indítani Belgiumban amerikai parancsnokok ellen, és felmerült, hogy „vajon a NATO tudja-e találkozót továbbra is Belgiumban folytatni...”.⁹⁰ Ezt azonban már nem kockáztatta Belgium, így a 2003 augusztusában⁹¹ elfogadott szabály egyrészt helyreállítja az immunitást,⁹² másrészt kapcsolóelvet vezet be.⁹³ A tényleges univerzális joghatóságból nem sok maradt meg.⁹⁴

3. A jogintézmény által felvetett problémák – a szuverenitás mint örök ellenérv

Az állami szuverenitás szerves eleme a joghatóság, amely alapján eljár többek között kapcsolódási pont nélküli ügyekben is: ez az államok egyenlősége alapján minden államot ugyanúgy megillet,⁹⁵ a be nem avatkozás elvét⁹⁶ is figyelembe véve pedig szükségszerűen konfliktushoz vezet. Az univerzális joghatóságot olyan bűncselekményekre alkalmazzuk, amelyek olyan súlyosnak minősülnek, hogy a nemzetközi közösség szükségesnek tartja a minél hatékonyabb fellépést velük szemben, és mivel a kapcsolódó cselekmények nagy részének tilalma *ius cogens*nek minősül, ellentétesen nem cselekedhet egy állam. Így még ha ő maga nem is hoz létre univerzális joghatóságot rájuk, nehezen hivatkozhat arra, hogy szuverenitása sérül, ha egy másik állam feltételes univerzális joghatóságot gyakorol az ő állampolgára felett.

A kiterjesztési lehetőségek vizsgálata esetén – még *ius cogens* szabály nem lévén – felmerül a kérdés, hogy ha egy állam egy szerződésnek nem részese, akkor állampolgára ellen univerzális joghatóság alapján eljárhat-e egy másik állam. Mondhatjuk, hogy ez a helyzet egyrészt nem jogellenes, mivel nem ütközik a *nullum crimen sine lege* elvébe: a bűncselekmények jellegére tekintettel az elkövetőknek tudniuk kellett, hogy az, amit tesznek, helytelen.⁹⁷ Másrészt nem sérti a szerződések jogáról szóló, Bécsben 1969. évi május hó 23. napján kelt egyezményt sem, mivel a Bécsi Egyezmény 34. cikke azt mondja ki, hogy a nemzetközi szerződés „[...] harmadik állam számára - annak beleegyezése nélkül - sem kötelezettségeket, sem

⁸⁸ Többek között eljárást indítottak/kívántak indítani (az 1999-es, illetve azt követő szabályok alapján) Abdulaye Yerodia Ndombasival (Kongó Demokratikus Köztársaság külügyminisztere), Ariel Sharonnal (Izrael miniszterelnöke), Hissène Habréval (Csád elnöke) szemben, illetve hivatali idejének lejártát követően George H. W. Bush, volt amerikai elnökkel szemben. Bővebben lásd: P. D'ARGENT: *i.m.* 607. o.

⁸⁹ loi du 23 avril 2003 modifiant la loi du 16 juin 1993 relative à la répression des violations graves du droit international humanitaire et l'article 144ter du Code judiciaire.

⁹⁰ Donald H. RUMSFELD amerikai védelmi miniszter beszéde 2002. június 13-án a NATO székházában. Egy részt kiragadnánk: „[...] our position is that it does not make much sense to build a new headquarters if you couldn't come here for meetings. But there is no threat. Belgium can do – will do – whatever it wishes to do.”

⁹¹ loi du 5 août 2003 relative à la répression des violations graves du droit international humanitaire.

⁹² Code de Procédure Pénale (a továbbiakban: CPP b), Art. 1bis.

⁹³ A. BAILLEUX: *i. m.* 131-132. o., illetve Code Pénal, Art. 3.; CPP b, Art. 6, 1^{o bis} és Art. 10, 1^{o bis}.

⁹⁴ CPP b, Art. 12bis., illetve P. D'ARGENT: *i.m.* 614-615 o.

⁹⁵ M. N. SHAW: *i. m.* 521. o.

⁹⁶ Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1945. június 26-án aláírt Alapokmánya, 2. cikk 7. pont

⁹⁷ M. P. SCHARF: *Application of Treaty-Based Universal Jurisdiction to Nationals of Non-Party States*. New England Law Review, 35. évfolyam, 2001/2. szám, 363-382. o., 375. o.

jogokat nem hoz létre", amely feltétel meg is valósul: a harmadik nem köteles az adott cselekményt kriminalizálni, nem köteles eljárni vagy kiadni az illetőt, illetve nem köteles jogi segítségnyújtásra sem az adott bűncselekménnyel kapcsolatban,⁹⁸ ám ha kívánja, felléphet belső joga alapján (habár kérdéses, hogy akkor miért nem csatlakozott magához az egyezményhez...). Egy nemzetközi szerződés harmadik állam jogait sem csorbíthatja, ugyanakkor az államok sem hivatkozhatnak arra, hogy kizárólag ők járhatnak el állampolgáraik vonatkozásában.⁹⁹

3.1. Kapcsolata egyéb joghatósági címekkel, különös tekintettel a passzív személyiségi elvre

Az univerzális joghatóságot szokás **szubszidiáriusnak**, kiegészítő jellegűnek mondani, sőt egyesek az univerzalitás e jellemzőjét szokásjogi normának tekintik.¹⁰⁰ Habár kisebbségben, de van ezzel ellentétes vélemény is,¹⁰¹ amely a Lotus-tesztre tekintettel nem biztos, hogy elfogadhatatlan. Azonban praktikus okokból, egy állam bármilyen kapcsolóelv fennállása esetén hatékonyabban tud fellépni, mint egy „vadidegen”, ugyanakkor a nyomozati szakaszban a szubszidiaritásra tekintet nélkül eljárhat ez utóbbi is, majd jogi együttműködés keretében az így összegyűjtött bizonyítékokat az eljárást lefolytató államnak adja oda.¹⁰² Ennek alapján az elkövetés helye, az elkövető állampolgársága és az áldozat állampolgársága merülhet fel mint konkuráló joghatóságokat alapító jogcímek, mivel a védelmi elven alapuló joghatóság esetében a konkrétság miatt az univerzalitás fogalmilag kizárt.

Általános, hogy a legtöbb állam nem szívesen jár el olyan bűncselekmények ügyében, amelyek határán kívül történtek, kivéve ha az áldozatok vagy az elkövetők állampolgárai,¹⁰³ az eljárási nehézségek, illetve a másik államból kiváltott felháborodás miatt. Így, ha elérkeztünk odáig, hogy univerzális joghatóság alapján jár el egy bíróság, tehát más állam nem kíván eljárni, akkor is több esetben láthatunk arra példát, hogy ugyan fennáll az univerzalitás elve, mégis valami egyébbel próbálják azt megtámogatni. Például a **Hissène Habré** ellen folyó eljárásban elhangzott az érv, hogy az eljárás iránti kérelmet benyújtó három áldozat csád-belga kettős állampolgár volt, így passzív személyiségi alapon is eljárhat Belgium.¹⁰⁴ Mi több, az univerzalitás egyik példajaként felhozott **Letartóztatási-parancs ügyben** is felhossa Belgium azt az érvet, hogy a kongói Abdulaye Yerodia Ndombasi ellen indított eljárás alapjául szolgáló panasz tizenkét benyújtója közül öt belga állampolgár volt,

⁹⁸ A problémáról részletesen: K. C. RANDALL: *i. m.* 785-841. o., 821-832. o.

⁹⁹ M. P. SCHARF: *i. m.* 363-382. o., 376-379. o.

¹⁰⁰ A. CASSESE: *Is the Bell Tolling for Universality? A Plea for a Sensible Notion of Universal Jurisdiction*. International Criminal Justice 2003/3. szám, 589-595. o., 593. o.

¹⁰¹ Az Európai Unió Tanácsa: *The AU-EU Expert Report on the Principle of Universal Jurisdiction*. Brüsszel, 2009. április 16., 10. o.

¹⁰² A. ZEMACH: *Reconciling Universal Jurisdiction with Equality Before the Law*. Texas International Law Journal, 47. évfolyam, 2011/1. szám, 143-199. o., 184-186. o.

¹⁰³ D. F. ORENTLICHER: *i. m.* 5-20. o., 14-15. o.

¹⁰⁴ *Développements judiciaires belges*. (<http://competenceuniverselle.wordpress.com/jurisprudence-belge/> – utolsó megtekintett állapot: 2012. november 2.), illetve Group d'action judiciaire de la FIDH: *Pour le procès d'un dictateur – Retour sur l'affaire Hissène Habré*. 2008 (<http://www.fidh.org/IMG/pdf/Hissenhabr511fr2008.pdf> - utolsó megtekintett állapot: 2012. november 2.).

még akkor is, ha egyikük sem volt áldozata a felhozott bűncselekménynek.¹⁰⁵ Nincs ez másképp az **Augusto Pinochet** elleni eljárásban sem, ahol – bár a vonatkozó szabályozás nem követelte meg –, ügyeltek arra, hogy az eljáró állam polgárai, illetve spanyol állampolgárságú felmenők leszármazói szerepeljenek az áldozatok között túlnyomó részben.¹⁰⁶

A legeklektásabb példa e körben az **Adolf Eichmann** elleni eljárás, amely szuverenitás és egyetemesség elve ütközésén túl¹⁰⁷ a versengő joghatósági alapokra is szemléletes példa, nevezetesen Izrael milyen joghatósági alapon járt el a népirtásnak minősített bűncselekmény kapcsán. Egyes szerzők nem tartják lehetségesnek az univerzális joghatóság igazolását, mivel Izrael az 1948-as népirtásról szóló egyezményt ugyan aláírta, de e szerint az eljáró bíróság az elkövetés helye szerinti vagy valamely nemzetközi bíróság lehet.¹⁰⁸ Helyette – habár törékeny kapcsolóelvnek – elismerik a „kvázi passzív személyi elven” alapuló eljárást, mivel Izrael jogosult azokat a zsidókat képviselni, akiknek nincs állampolgársága vagy náci bűncselekmények áldozatai voltak.¹⁰⁹ Az ügyben a jeruzsálemi bíróság, majd az izraeli legfelsőbb bíróság háromféle joghatósági alapot ismert el: a védelmi elvet, a passzív személyi elvet és az univerzalitást. Az első kettőt az előbb ismertetekkel igazolta. Az univerzalitással kapcsolatban megállapította, hogy a népirtás nemzetközi bűncselekmény, amelynek üldözése az univerzalitás elve alapján lehetséges, és így első alkalommal mondta ki bírói fórum, hogy a népirtás nemzetközi szokásjog alapján univerzális joghatóságot alapoz meg. Fontos továbbá megjegyezni, hogy a bírósági eljárással szemben sem Argentína, sem Németország nem emelt hangot, pedig mindkettejükhöz szorosabban kötődött volna az ügy. Ez sugallja a szubsidiaritást, és teszi az univerzalitás elvét – legalábbis a szóban forgó ügyben – „kiegészítő és megengedő” jellegűnek (*supplemental permissive universal jurisdiction*).¹¹⁰

3.2. Az univerzális joghatóság és a Nemzetközi Büntetőbíróság kapcsolata

A második világháború után megjelenő állandó nemzetközi büntetőbíróság gondolata „Loch Ness-i szörnyként” lebeg az emberek képzeletében¹¹¹ – kitaláljuk, hiszünk benne, de azért jobban örülünk, ha inkább nem működik. De miért is merül fel a kérdés egyáltalán az univerzális joghatósággal kapcsolatban: ha egy államnak sincs kapcsolata az üggyel, a nemzetközi közösség büntetőigényéről van szó, ráadásul az univerzális joghatósággal érintett bűncselekményeknek a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága alá tartozó bűncselekmények (ha nem egyeznek meg)

¹⁰⁵ *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)*, Judgment, I.C.J. Reports 2002, Para. 15.

¹⁰⁶ N. ROHT-ARRIAZA: *The Pinochet Precedent and Universal Jurisdiction*. New England Law Review, 35. évfolyam, 2001/2. szám, 311-319. o., 314-315. o.

¹⁰⁷ Lásd bővebben: az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1960. június 23-án hozott, 138. számú határozata (S/RES/138).

¹⁰⁸ L. C. GREEN: *The Eichmann Case*. The Modern Law Review, 23. évfolyam, 1960/5. szám, 507-515. o., 511. o.

¹⁰⁹ L. C. GREEN: *ibid.* 507-515. o., 514-515. o.

¹¹⁰ M. INAZUMI: *Universal Jurisdiction in Modern International Law - Expansion of National Jurisdiction for Prosecuting Serious Crimes under International Law*. Intersentia, Belgium, 2005, 65-66. o.

¹¹¹ M. BENNOUNA: *La création d'une juridiction pénale internationale et la souveraineté des États*. In: *Annuaire français de droit international*, 36. évfolyam, 1990, 299-306. o., 299. o.

legalábbis részhalmaza, akkor a vonatkozó ügyek esetén miért nem a Nemzetközi Büntetőbíróság jár el?

Bevezetésképp szükséges szólni arról, hogy egy nemzetközi büntetőjogi bíróság felállításával egy állam szuverenitásának egy jelentős eleméből, a területén élő személyek feletti hatalom gyakorlásából enged.¹¹² Azonban a **Nemzetközi Büntetőbíróságot** (a továbbiakban: NBB) az államok mint a szerződési akaratot hordozó szuverén alanyok hozták létre: egyfelől kiemelendő, hogy a Római Statútum a nemzetközi büntetőjog minimum tartalmát foglalja magában,¹¹³ másfelől, hogy az államok szuverén jellege nélkül nem tudták volna szuverenitásuk egyik összetevőjét, a büntető igazságszolgáltatást legalább kiegészítő, de állandó jelleggel szerződéssel egy másik szervre átruházni,¹¹⁴ „büntető hatalmukat kiterjeszteni”.¹¹⁵ E jelleggel ellentétben áll a Hágai, valamint a Ruandai Nemzetközi Törvényszék, amelyeket az ENSZ Biztonsági Tanácsa a VII. fejezet alapján kötelező határozattal hozott létre, és joghatóságuk elsődleges az államokéhoz képest.¹¹⁶

A NBB joghatósága korlátozott, az államokhoz képest komplementer (másodlagos, kiegészítő) jellegű, vagyis akkor járhat el, ha a joghatósággal rendelkező állam nem jár el (*unable or unwilling*). A Római Statútum időbeli hatálya alapján csak a Statútum hatálybalépése, azaz 2002. július 1. után elkövetett bűncselekmények esetében járhat el.¹¹⁷ Tárgyi hatálya szerint csak háborús, emberiség elleni bűncselekmények, népirtás esetén, illetve a 2010 júniusában definiált agresszió esetében, amellyel kapcsolatos eljárásra azonban még nincs lehetőség. A területi, valamint a személyi hatály veti fel az igazi problémákat: csak akkor járhat el ugyanis, ha a nevezett bűncselekményt részes állam területén követték el vagy részes állam állampolgára követte el, illetve ezek hiányában, ha a vonatkozó állam adott esetben elfogadja a bíróság joghatóságát (feltéve, ha az ügyet részes állam utalta a főügyész elé vagy ez utóbbi maga indított eljárást).¹¹⁸

Ez a rendszer **több problémát vet fel**. Például felmerülhet olyan eset, amikor nem részes állam állampolgára ellen kellene eljárni nem részes állam területén elkövetett bűncselekmény miatt. E körben csak a Biztonsági Tanács utalhatja a főügyész elé a helyzetet – ha az az Alapokmány VII. fejezetének megfelel. Ez azonban úgy vélem, akadályokba ütközhet sok esetben, mivel az állandó tagok

¹¹² M. BENNOUNA: *i. m.* 299-306. o., 301. o.

¹¹³ R. CRYER: *International Criminal Law vs State Sovereignty: Another round?* The European Journal of International Law, 16. évfolyam, 2005/5. szám, 979-1000. o., 991. o.

¹¹⁴ R. CRYER: *i. m.* 979-1000. o., 985-986. o.

¹¹⁵ C. BASSIOUNI. In: M. LATTIMER és P. SANDS (szerk.): *Justice for Crimes Against Humanity*. Hart, 2003, 181. o., idézi: R. CRYER: *i. m.* 984. o.

¹¹⁶ Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1993. május 25-én hozott, 827. számú határozata a volt Jugoszlávia területén 1991 óta elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekményekért felelős személyek megbüntetésére létrejött Nemzetközi Büntető Törvényszék (ICTY) felállításáról (S/RES/827); illetve 1995. november 8-án hozott 955. számú határozata az 1994. január 1. és 1994. december 31. között Ruanda területén elkövetett népirtásért és a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértéséért felelős személyek, valamint a szomszédos államok területén elkövetett népirtásért és egyéb hasonló jogsértésekért felelős ruandai állampolgárok megbüntetésére létrejött Nemzetközi Büntetőtörvényszék (ICTR) felállításáról (S/RES/955).

¹¹⁷ Római Statútum 11. cikk

¹¹⁸ Római Statútum 12-13. cikkei

közül Oroszország, Kína és az Egyesült Államok nem tagjai a Statútumnak,¹¹⁹ így például amikor egy kínai állampolgár követ el Oroszországban emberiség elleni bűncselekményeket pakisztáni állampolgárok ellen, és egyik állam sem akar, illetve nem tud eljárni, akkor nem valószínű, hogy megszületik a szükséges döntés. Továbbá kérdéses, hogy ha több állam is eljárna – csak ők és csak – univerzális joghatóság alapján, akkor mégis melyik van „jobban” a nemzetközi közösség nevében, nem bírna-e nagyobb legitimitással, ha a NBB járna el. *Illetőleg* a Római Statútum semmilyen immunitást nem fogad el,¹²⁰ amely azonban csak a részes államokra vonatkozik. Így például, ha a terhelt állami vezető harmadik állam állampolgára, és a Statútumban foglalt bűncselekmények egyikét követi el egy részes állam területén (amely a NBB elé utalja az ügyet), a harmadik állam érvelhet azzal, hogy lévén nem részes állam, a nemzetközi szokásjog alkalmazandó, amelynek értelmében immunitást élvez a terhelt.¹²¹ Valamint például Franciaország a kiegészítő, másodlagos joghatóságból elsődlegeset csinált, vajon lehet-e ez tendencia.

Dolgozatomban próbálom a szakirodalomban a NBB és az államok univerzális joghatóságának összebékítésére felmerült lehetséges „**alternatív megoldási javaslatokat**” legalább vázlatosan feltárni.

(1) Elképzelhetjük a **NBB-et mint szupranacionális szervet**. (A) Lehet a NBB és az univerzális joghatóság egymást kölcsönösen kizáró intézmények. Ez azonban nem kevésbé illuzórikus elképzelés, mint a „világ kormányának” felállítása, továbbá az államok biztonságát is veszélyeztetné, mivel a legsúlyosabb ügyekben nemcsak az univerzalitás elve, hanem más elv alapján sem léphetnének fel adott bűncselekmények esetént. Valamint a szükséges független nemzetközi nyomozószervezet felállítása, illetve börtönrendszer kiépítése is irreális elképzelés.¹²² Ha csak azt mondjuk, hogy a NBB eljárása az elsődleges, *de nem zárja ki az államok eljárását* az adott ügyben, akkor viszont az univerzalitás elve kiüresedik (pl. Franciaország esetében). Ez hosszú távon úgy vélem esetleg eredményes is lehet, de jelenleg nem valószínű, hogy megvalósítható. (B) A szupranacionális jelleg egy más variánsa az, amely magát a *NBB-et ruházza fel univerzális joghatósággal*. Ez nem elveszett ötlet, mivel a NBB-nak tulajdonított feltételes univerzalitás gondolata a Római Statútum készítése közben például Dél-Korea és Németország támogatásával bírt. Eszerint akkor járhat el a NBB, ha akár az elkövetés állama, akár az elkövető állampolgárságának állama, akár az áldozat állampolgársága szerinti állam, akár a gyanúsítottat fogvatartó állam azt elfogadja.¹²³ Ez pozitív: a joghatóság nagymértékben kiterjedne, így a nemzetközi közösséget sértő bűncselekményeket valóban a nemzetközi közösség által együttesen felállított bíróság bírálná el,¹²⁴ előre

¹¹⁹ Oroszország és az USA aláírta, de nem ratifikálta a Statútumot. Az USA esetében a Bush-elnökség idején teljes elfordulás volt megfigyelhető, míg Obama elnöksége idején az eljárásban való együttműködés elve jelenik meg.

¹²⁰ Római Statútum 27. cikk

¹²¹ A. CASSESE: *When May Senior State Officials Be Tried for International Crimes? Some Comments on the Congo v. Belgium Case*. European Journal of International Law, 13. évfolyam, 2002/4. szám, 853-875. o., 865-866. o., 875. o.

¹²² B. GRAEFARTH: *Universal Jurisdiction and an International Criminal Court*. European Journal of International Law, 1. évfolyam, 1990/1. szám, 67-88. o., 81-83. o.

¹²³ L. WILLEMARCK: *La Cour pénale internationale partagée entre les exigences de l'indépendance judiciaire, de la souveraineté des États et du maintien de la paix*. Revue de Droit Pénal et de Criminologie, 83. évfolyam, 2003/1. szám, 3-21. o., 12. o.

¹²⁴ D. V. HOOVER: *Universal Jurisdiction not so Universal: A Time to Delegate to the International Criminal Court*. Cornell Law School Inter-University Graduate Student Conference Papers, 2011, Paper 52., 1-31. o., 23. o.

kiszámítható, egységes büntetőeljárással állnánk szemben; továbbá a bíróság összetétele miatt inkább bízhatunk a pártatlanságban és elfogulatlanságban.¹²⁵ A szuverenitás-problémát fel lehetne oldani azzal, hogy ha „származtatott jellegűnek” tekintjük a NBB joghatóságát, akkor miért ne tehetne meg azt, amit egy állam is megtehet.¹²⁶ Problémás ugyanakkor, hogy a bizonyítékok beszerzése egyes esetekben gyakorlatilag lehetetlen lenne, valamint nem lennének motiváltak az államok az anyagi jogi jelentőséggel is bíró Római Statútumhoz való csatlakozásban, mivel így-úgyis kiterjedne rá annak joghatósága.¹²⁷

(2) Lehetne a **NBB döntőbíró az univerzális joghatóság gyakorlásával kapcsolatos esetleges állami viták felett**. A problémák között felvázolásra került, hogy *ad absurdum* az egyetemesség elve alapján eljárni kívánó államok között pozitív joghatósági összeütközés keletkezik, hogy ki lenne alkalmasabb ennek eldöntésére, mint a büntetőügyekre specializálódott NBB, sőt felmerült olyan gondolat, amely szerint az egyes államok univerzális joghatóság gyakorlásának egyenesen előfeltétele a NBB döntése, ebben a körben az NBB nem eseteket, hanem időben és térben meghatározott szituációkat utalna az egyes államokhoz.¹²⁸ Ha azonban rápillantunk a problémára, akkor az látható, hogy államok állnak egymással szemben és vindikálják maguknak az eljárás jogát, amely inkább a Nemzetközi Bíróság feladata – sőt már az Állandó Nemzetközi Bírósággal kapcsolatban is felmerült, hogy külön büntető kamara foglalkozzon a joghatósággal kapcsolatos összeütközésekkel¹²⁹ – talán tovább nem is érdemes fejtegetni ezt az álláspontot.

(3) Szerepelhetne a **NBB mint korrekciós mechanizmus** a tárgyi hatálya alá tartozó bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásokban, mintegy az ítélezés egységességének és tárgyilagosságának biztosítéka, amely fellebbezési fórumként és kötelező ajánlások kibocsátójaként szerepelne,¹³⁰ akárcsak a Karib-tengeri Közösségnél 2001 óta működő Karibi Bíróság.¹³¹ Azonban – hiába ismerjük el a *ius cogens* létét – az egyes államok jogrendszere, a nemzetközi bűncselekmények belső jogban való megfogalmazása eltér, így ez egyedül akkor lenne realitás, ha létezne egy „nemzetközi büntető törvénykönyv”, amelyet a részes államok mindegyike alkalmaz, így tudna mi alapján dönteni a bíróság is.¹³² Ennek hiányában egy hasonló megoldás a jogbiztonságot veszélyeztetné, hiszen soha nem lehetne tudni, hogy mikor tekinthető egy ítélet véglegesnek, illetve az eljárásokat olyan mértékben elnyújtaná, amely a tisztességes eljáráshoz való jogot is sértené.

(4) Nem maradt más, mint annak vizsgálata, ha a **NBB marad úgy, mint most**.

¹²⁵ A. CASSESE: *Reflections on International Criminal Justice*. The Modern Law Review, 61. évfolyam, 1998/1. szám, 1-10.o., 7-8. o.

¹²⁶ C. RYNGAERT: *The International Criminal Court And Universal Jurisdiction*. Leuven Centre for Global Governance Studies, 2010. március, Working paper no. 46, 5. o. (utalás: [1])

¹²⁷ *Uo.* 6-7. o.

¹²⁸ A. ZEMACH: *i. m.* 160-161. o.

¹²⁹ H. DONNENDIEU DE VABRES: *Les Principes Modernes de Droit Pénal International*. Paris, Sirey, 1928, 431. o.

¹³⁰ B. GRAEFRATH: *i. m.* 86. o.

¹³¹ A Karibi bíróság létrehozataláról szóló, 2001. február 14-én Barbadoson kelt egyezmény III. része (*Appellate Jurisdiction of The Court*).

¹³² Ezt bizonyítja, hogy a NBB ilyen megközelítése az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának *Draft Code of Crimes against Peace and Security of Mankind (1996)* tervezetének kidolgozásával kapcsolatban merült fel.

Ez egyfelől azt jelenti, hogy a fennálló rendszert kell erősíteni, különösen a Római Statútum IX. fejezetében található nemzetközi együttműködés és jogsegély területén. Az e fejezetben foglalt rendelkezések ugyanis a szuverenitásra tekintettel engedik a NBB eljárását (pl. átadásra irányuló megkeresés,¹³³ nemzetbiztonsági információk védelme¹³⁴) – kérdés persze, hogy ezt hogy lehetne javítani, hiszen az államok az együttműködési kötelezettség ellenére több eszközzel rendelkeznek arra, hogy az eljárást megnehezítsék.¹³⁵ Másfelől meggyőzhet minket arról, hogy az univerzális joghatóságra szükség van, mivel a NBB csak a 2002. július 1. után elkövetett cselekményekkel kapcsolatban járhat el, de a korábbi bűncselekmények sem maradhatnak büntetlenül.¹³⁶ Nem mondhatjuk ugyanakkor azt, hogy a NBB-ra nincsen szükség, mivel fő üzenete, hogy a nemzetközi jog legsúlyosabb bűncselekményeinek elkövetői nem rejtőzködhetnek el az országok között, és nem élvezhetnek büntetlenséget, így a NBB tehát komplementer jellegével marad a háttérben mintegy biztosítékként.¹³⁷

„A jövőben a világnak egy hatalommal bíró (powerful) és hatékony NBB-ra lesz szüksége.”¹³⁸ Ez megvalósítható lenne a feltételes univerzalitással, illetőleg például egyes, eddig sikertelenül meghatározni kívánt bűncselekmények kodifikálásával (pl. terrorizmus), az államok (részben és nem-részben államok) közötti együttműködés erősítésével. A államok feletti jelleg elviekben fennállna, azonban a másodlagos joghatóság miatt nem sérülne a szuverenitás. Így a komplementaritás elvét tekinthetjük egy olyan elvnek, amely lehetővé teszi az univerzális joghatóság elvének ésszerűsítését és hatékonyságának növelését.¹³⁹ Persze feltehető a kérdés, hogy ha a NBB statútumában foglalt minden bűncselekményre mindenhol hatékony univerzális joghatóságot hoztak létre, akkor nem lehetne-e valóban a NBB az univerzális joghatóság végső helyettesítője (*final substitution*).¹⁴⁰ Lehet ez egy hosszútávú cél, de biztosan nem az elkövetkezendő évtizedekben, így addig az univerzális joghatóság fejlesztése a cél.

¹³³ Római Statútum 89. cikk.

¹³⁴ Római Statútum 72. cikk, illetve 93. cikk 4. pont

¹³⁵ L. WILLEMARCK: *La Cour pénale internationale partagée entre les exigences de l'indépendance judiciaire, de la souveraineté des États et du maintien de la paix*. Revue de Droit Pénal et de Criminologie, 83. évfolyam, 2003/1. szám, 3-21. o., 14-16. o. E körben a szöveg a Római Statútum 98. cikkének 2. pontjára (az átadás iránti megkeresés és egyéb nemzetközi kötelezettségek teljesítése viszonyára) utal.

¹³⁶ *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)*, *Dissenting Opinion of Judge Van den Wyngaert*. Para. 37.

¹³⁷ VARGA R.: *A Római Statútum jelentősége a nemzetközi jogban és a nemzetközi büntetőjogban*. In: *Iustum Aequum Salutare*, II. évfolyam, 2006/1–2. szám, 95–98. o., 96-97. o., illetve G. BOTTINI: *i. m.* 546-547. o.

¹³⁸ G. BOTTINI: *i. m.* 561. o.

¹³⁹ X. PHILIPPE: *The principles of universal jurisdiction and complementarity: how do the two principles intermesh?* *International Review of the Red Cross*, 88. évfolyam, 2006/862. szám, 375-398. o., 388. o.

¹⁴⁰ C. RYNGAERT: *Universal jurisdiction in an ICC Era*. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2006/1. szám, 46-80. o., 46. o. (utalás: [2]), illetve G. Abi-Saab: *The Proper Role of Universal Jurisdiction*. *Journal of International Criminal Justice*, 1. évfolyam, 2003/3. szám, 596-602. o., 601-602. o.

3.3. Alkalmazása és az alkalmazás által felvetett problémák

„Nem tudjuk elrejtteni az univerzális joghatóságról szóló vitával kapcsolatos kétes érzéseinket, amely a mellette / ellene, illetve a mindent / semmit köré szerveződik.”¹⁴¹

3.3.1. Szükségünk van rá, mert... – érvek mellette

Az univerzális joghatóság alkalmazásával lehetővé válhat egy **„teljes lefedettség”**, amely szerint sokkal nagyobb valószínűséggel kerülnek eljárás alá a nemzetközi jog legsúlyosabb bűncselekményeinek elkövetői, mivel nem tudnak olyan államba menni, ahol ne járnának el ellenük, így az univerzális joghatóság „Damoklész kardjaként” lebeg az elkövetők felett.¹⁴² A lefedettség területi, személyi, és időbeli dimenzióban is fennáll.

Az univerzális joghatóság **ösztönzőleg hat** a további eljárásokra. Egyfelől láthatóvá válik, hogy igenis van lehetőség a legsúlyosabb bűncselekményeket elkövetők felelősségre vonására,¹⁴³ másfelől az államok is igyekeznek majd kodifikálni, illetve a rendszert hatékonytá tenni, hogy hasonló esetben ők is eljárjanak, vagyis „nemzetközi presztízs” alapján aktivizálódhatnak az államok.

3.3.2. Több probléma, mint haszon – érvek ellene

Az univerzális joghatóság **legitimitása** a bűncselekményekben keresendő, amelyek „olyannyira előre kiterveltek, gonoszak és pusztítóak, hogy a civilizáció nem hagyhatja őket figyelmen kívül, mivel megismétlődésüket nem tudná túlélni”.¹⁴⁴ De ha ezt a joghatóságot a nemzetközi közösség egésze nevében gyakorolja egy állam, akkor állam eljárását a többinek is el kell fogadnia, különben csak elnevezésében lesz univerzális a jogintézmény.

Többen felvetik, hogy az államok azzal, hogy akár egymás tisztviselőivel kapcsolatban is eljárnak, sértik a nemzetközi jog alapelveit, az **államok szuverén egyenlőségét, a be nem avatkozást, az immunitást**,¹⁴⁵ valamint **káosz** fog kialakulni az univerzális joghatóság eltérő implementációja kapcsán.¹⁴⁶ Ez azonban magában hordozza a megoldást is: ha az államok egységesen rábólintanak alkalmazhatóságára, mivel mindegyikük ugyanazt fogja tudni megtenni, nem sérül

¹⁴¹ D. VANDERMEERSCH: *Quel avenir pour la compétence universelle des juridictions belges en matière de crimes de droit international humanitaire?* Revue Pénitentiaire et de Droit Pénal, 2003/2, szám, 229-248. o., 248. o.

¹⁴² X. PHILIPPE: *i.m.* 375-398. o., 388. o.

¹⁴³ „[...] the lawyer who brought the first criminal complaint against Pinochet. [...] If a Spanish judge thought the charges were serious, and well-supported, perhaps it was worth trying in Chile as well. So he brought his complaint. There are now over 170 complaints pending against Pinochet in Chilean courts.” N. ROHT-ARRIAZA: *The Pinochet Precedent and Universal Jurisdiction*. New England Law Review, 35. évfolyam, 2001/2. szám, 311-319. o., 315. o.

¹⁴⁴ Jackson bírő, Nürnbergi per, 1945. november 21. (2. nap) In: *Trial of The Major War Criminals in before The International Military Tribunal*. Volume II – Proceedings, Nürnberg, 1947 98-99. o. (http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-II.pdf – utolsó megtekintett állapot: 2012. november 16.).

¹⁴⁵ Terjedelmi okok miatt e kérdésnél csak az említésre szorítkoztam.

¹⁴⁶ D. MORRISON and J. R. WEINER: *Curbing Enthusiasm for Universal Jurisdiction*. Berkeley Journal of International Law & Publicist, 4. évfolyam, 2010, 1-11. o., 6. o.

az egyenlőség, egységes alapelvek lefektetése esetén megszüntethető ez a kifogás is.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a vonatkozó bűncselekmények nagy része politikai jellegű konfliktushoz kötődik. Így felmerül az **eljárások politikailag motivált jellege** is. Egyrészt amiatt, hogy az államok egyes esetekben eljárnak (ellenségeikkel szemben „aktív politikai megfontolásból”), míg más esetekben nem (szövetségeikkel szemben „passzív politikai megfontolásból”).¹⁴⁷ Másrészt így az egyes ügyekben állami politikák feletti ítélkezésre kerül sor, amely az államközi viszonyokban konfliktusokat szülhet. A vádak cáfolhatók a független szűrők beépítésével (pl. Belgium),¹⁴⁸ ez azonban sok szempontból nem oldja meg azt a felmerülő problémát, hogy egy ilyen ügyben eljáró bíró vajon tényleg csak a jog alapján, nem pedig állama (hallgatólagos) nyomására dönt-e meghatározott módon, és ezzel a hatalmi ágak megosztásában nem távolodik-e el az igazságszolgáltatástól. Ez az érv a többi joghatósági okkal kapcsolatban is felmerülhet, az univerzális joghatóságnál ugyanakkor szubszidiárius jellegének figyelembevételét követően már az elemzést megelőzően eljutunk oda, hogy ez utolsó mentsvár,¹⁴⁹ tehát a büntetlenség megelőzése érdekében mindenképp szükséges az eljárás.

Ha megfigyeljük, hogy mely államok alkalmazzák az univerzalitás elvét, főleg **nyugati („északi”) államok** jutnak eszünkbe, amely nem véletlen, hiszen a **szegényebb („déli”) államokban elkövetett** kapcsolódó bűncselekmények esetén valóban nem a térségben lévő, hanem külső államok járnak el (pl. a Letartóztatási-parancs ügyben, illetve Hissène Habré esetében), amit kifogásolnak is az államok, államközösségek, így az Afrikai Unió is, arra hivatkozva, hogy néhány nem afrikai állam bírái politikai jelleggel alkalmazzák az univerzalitás elvét afrikai vezetőkkal szemben, amely utóbbi államok szuverenitását, területi integritását is sérti, mi több, destabilizáló hatással bír ezen országok politikai, gazdasági és szociális fejlődésére, nemzetközi kapcsolataira.¹⁵⁰ Ennek tudhatjuk be talán azt a próbálkozást is, amely az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bíróságának joghatóságát terjesztette volna ki egyes nemzetközi bűncselekmények (háborús, emberiség elleni bűncselekmény, népiirtás és néhány határon átnyúló bűncselekmény, mint a terrorizmus, a korrupció, valamint a kalózkodás) elkövetőire, amely azonban finanszírozási, valamint a NBB-gal való joghatósági viszonyból fakadó problémák miatt nem került elfogadásra.¹⁵¹

A probléma érzékeltetésére röviden vizsgálom a *Habré-ügyet*. Az Csád élén álló Habré elnöksége alatt (1982–1990) a kormányzat emberiség elleni bűncselekményeket, kb. 40.000 politikai gyilkosságot és több százezer alkalommal kínzást követett el, majd Habré Szenegálba menekült, ahol a bíróság a nyomozást

¹⁴⁷ A. ZEMACH: *i. m.* 154. o., 161. o.

¹⁴⁸ M. H. MORRIS: *Universal Jurisdiction in a Divided World: Conference Remarks*. New England Law Review, 35. évfolyam, 2001/2. szám, 337-361. o., 338., 354., 357. o.

¹⁴⁹ M. H. MORRIS: *i. m.* 337-361. o., 358-360. o.

¹⁵⁰ *Decision on the report of the commission on the abuse of the principle of universal jurisdiction*. [Assembly/AU/ Dec.199(XI)].

¹⁵¹ M. Du PLESSIS: *A case of negative regional complementarity? Giving the African Court of Justice and Human Rights Jurisdiction over International Crimes*. 2012. augusztus 27. (<http://www.ejiltalk.org/a-case-of-negative-regional-complementarity-giving-the-african-court-of-justice-and-human-rights-jurisdiction-over-international-crimes/> – utolsó megtekintett állapot: 2012. november 13.).

követően joghatóság hiányában nem járt el. A szenegáli államfő „*persona non grata*”-nak nyilvánította Habrét, az ENSZ azonban kérte Szenegált, hogy ne engedjék el másképp, mint valamely állam kiadatási kérelmének eleget téve. Eközben Csádban is indítottak eljárást, amely ügyek azonban nem igazán mozdultak előre.¹⁵² Ezt követően került sor Belgium eljárására, elkezdődtek a nyomozások, és a bírósági eljárás lefolytatása érdekében kiadatási kérelmet nyújtott be Belgium Szenegál felé, amely a Nemzetközi Bíróság 2012-es ítélete¹⁵³ alapján „ultimátummá” vált, és 2012. augusztus 22-én megállapodás jött létre egy Szenegálban felállítandó, az „afrikai Pinochet” felett ítélkező bíróságról – azt követően, hogy 2006-ban az Afrikai Unió már megbízta Szenegált az eljárás lefolytatásával.¹⁵⁴

Az előrelépés dicséretes, de a jövő fejleményei fogják mutatni, hogy az eljárás mennyire volt az – már ha sor fog rá kerülni. Látható, hogy a térségben lévő államok nem tudnak/akarnak eljárni sok esetben, akár azért, mert nincs meg a kapacitásuk rá, akár azért, mert szabályaik nem teszik lehetővé. A bűncselekmények azonban nem maradhatnak büntetlenül, tehát a nyugati államok közbelépése inkább üdvöztető, mintsem a sokat hangoztatott „volt gyarmatokat és fejlődő államokat célzó, nemzetközi egyenlőtlenséget mélyítő neokolonializmus”¹⁵⁵ vagy jogi kolonializmus¹⁵⁶ megjelenése.

Sokan felhozzák, hogy a **legalitás, törvényes eljáráshoz való jog** (*due process of law*), illetve maguk az **eljárési jogok is sérülnek** az univerzális joghatóság alkalmazása során, részint abból a bizonytalanságból fakadóan, hogy kicsi az egyetértés az államok között arra vonatkozóan, hogy mely bűncselekmények is tartoznak univerzális joghatóság alá¹⁵⁷ – azonban olyan súlyú bűncselekményekről van szó, amelyekről igenis feltételezni lehet, hogy elkövetőjük tisztában volt, tisztában kellett lennie azok súlyosságával,¹⁵⁸ illetve miután az eljárást egy adott országban folytatják le, az állami büntetőeljárásnak szükségszerűen tartalmaznia kell a terhelt eljárési jogait.¹⁵⁹ Az **in absentia joghatósággal** szemben felmerülő érveket korábban tárgyaltam, de megemlíteném, hogy politikai okokból, még ha így is van kodifikálva, egyik állam sem gyakorol(hat) abszolút univerzális joghatóságot. A terhelt jogaival kapcsolatban felmerül továbbá a **ne bis in idem**, amely alapján az államoknak azt kellene biztosítani, hogy ugyanazon bűncselekmény miatt kétszer ne folytassanak le eljárást, az univerzális joghatóság vitatott jellege alapján azonban ez kétséges. A Princetoni Alapelvek ezt is követelményként fogalmazzák meg, amennyiben a korábbi büntetőeljárás vagy felelősségre vonási eljárást jóhiszeműen és a nemzetközi

¹⁵² Group d'action judiciaire de la FIDH: *Pour le procès d'un dictateur – Retour sur l'affaire Hissène Habré*. 2008 (<http://www.fidh.org/IMG/pdf/Hissenhabr511fr2008.pdf> - utolsó megtekintett állapot: 2012. november 2.).

¹⁵³ *Questions relating to the obligation to prosecute or extradite (Belgium v. Senegal)*. Judgement, 20 July 2012.

¹⁵⁴ *Decision on the Hissène Habré case and the African Union*. [Assembly/AU/Dec.127 (VII)].

¹⁵⁵ C. RYNGAERT: *i. m.* [2] 64. o.

¹⁵⁶ H. VAN DER WILT: *Universal Jurisdiction under Attack An Assessment of African Misgivings towards International Criminal Justice as Administered by Western States*. *Journal of International Criminal Justice*, 9. évfolyam, 2011/5. szám, 1043-1066 o., 1043. o.

¹⁵⁷ G. BOTTINI: *i. m.* 551. o.

¹⁵⁸ C. RYNGAERT: *i. m.* [2] 58. o.

¹⁵⁹ DERNÉ HOPOCZKY J.: *i. m.* 351. o.

normákkal összhangban folytatták le¹⁶⁰ – ezt azonban csak maga a terhelt hozhatja fel kifogásként egy későbbi ügyben.¹⁶¹

Többen jelzik a **forum shopping** veszélyét, vagyis azt, hogy az áldozatok megrohamozzák azokat a bíróságokat, ahol véleményük szerint kedvező döntés várható,¹⁶² figyelembe véve azt, hogy a bűncselekmények fogalma, a bírók hozzáállása, az eljárás lehetősége és a kiszabott büntetés is eltérő. Ezt az államok igyekezhetnek kiszűrni, valamilyen egyéb kapcsolóelv meglétének követelésével, valamint szűrők beépítésével.¹⁶³

Úgy vélem, az eddigi ellenérvekre, ha nem is teljes körűen, de talán részben rá tudtam cáfolni. Így a valódi probléma az univerzalitás elve alapján való eljárásokban történő **bizonyítási nehézség**. Hiszen több ezer kilométerre történt, külföldi állampolgár által, külföldi állampolgár ellen elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos információk beszerzése jogsegély-kérelmeket, tanúk szállítását igényelné egyik országból a másikba.¹⁶⁴ És ha figyelembe vesszük azt, hogy az egyetemesség elve szubszidiárius jellegű – vagyis sem az elkövetés helye, sem az elkövető, sem az áldozat szerinti állam nem járt el –, a végrehajtási joghatóságból fakadóan azonban az eljárás állama nem tehet meg az adott államban kényszerítő jellegű cselekményeket, akkor miből gondoljuk azt, hogy egy ilyen nyomozásban segítséget nyújtana a vonatkozó állam? A jogsegély-egyezményeket tehát ebben a körben fejleszteni kell, esetleg létrehozható egy speciális rezsim az univerzális joghatóság alá tartozó bűncselekmény esetén tanúsítandó együttműködési kötelezettségre, a jogsegély-nyújtás megtagadásának okaira.¹⁶⁵

Az (megcáfolt?) ellenérvek túlsúlya miatt adekvát a kérdés, hogy szükségünk van-e egyáltalán az univerzalitás elvére. Ehhez úgy vélem egy relatív rendszerben kell gondolkodnunk. Ha a *mostani* állapotot nézzük, akkor mindenképpen, hiszen nincs más, amellyel a vonatkozó bűncselekmények elkövetőit eljárás alá tudnánk vonni. A *jövőben*, egy hatékony NBB korában sem mondhatjuk, hogy ne lenne rá szükség, maximum hangsúlyeltolódás lesz, és az államok maguk fogják inkább akarni a nemzetközi szinten történő eljárást, de az univerzális joghatóság meg kell, hogy maradjon, csak „még másodlagosabb” jelleggel. Annyi biztos, hogy ebben a széttagolt formában nem igazán tartható. Emiatt szükségük lenne az államoknak egyfajta egységes koncepció kidolgozására, melyben a már sokat emlegetett legkisebb közös többszörös elvén haladva kialakíthatnák az univerzális joghatóság egységes koncepcióját, amelyhez irányadók lehetnek a Princetoni Alapelvek is.¹⁶⁶ Ezzel – bár lehet, hogy ez csak kombináció – közelebb kerülnének a NBB fejlesztéséhez is, mivel sikerülne bizonyos alapelvekben megállapodni, és nem lenne

¹⁶⁰ *Princeton Principles*, 9. alapelv 1. pont.

¹⁶¹ *Uo.* Kommentár, 54. o.

¹⁶² D. VANDERMEERSCH: 237. o.

¹⁶³ DÉRNÉ HOPOCZKY J.: *i. m.* 339-354. o., 351. o.

¹⁶⁴ D. VANDERMEERSCH: *i. m.* 229-248. o., 236. o.

¹⁶⁵ B. BROOMHALL: *Towards the Development of an Effective System of Universal Jurisdiction for Crimes Under International Law*. New England Law Review, 35. évfolyam, 2001 /2. szám, 399-420. o., 414. o.

¹⁶⁶ „The participants in the Princeton Project on Universal Jurisdiction propose the following principles for the purposes of advancing the continued evolution of international law and the application of international law in national legal systems” *Princeton Principles*, preambulum.

felhozható az az érv, hogy szuverenitásukat bármi is sértené. Hatodik érzékeiket egyesítve¹⁶⁷ létrehozhatnának egy „büntetlenség elleni világhálót”.¹⁶⁸

Összegzés

Az univerzális joghatóság a nemzetközi jog hosszú múltra visszatekintő, de folyamatosan vitatott, alapvető elvek és célkitűzések (állami szuverenitás – büntetlenség kizárása a legsúlyosabbnak tekintett bűncselekmények esetében) keresztüzében álló intézménye. Ha a kiterjesztett használat (pl. Belgium) ellenkezést vált ki, a feltételekkel körbezárt jelleg pedig kiüresíti az univerzalitás elvét, akkor hol van az a szűk mezsgye, amelyen mozoghat, és hatékony is tud lenni. Ezeket a problémákat próbáltam a dolgozatban részletesen megvizsgálni, és valamilyen egységességet keresni.

Az egységesség megtalálása – például alkalmazása kritériumainak, az univerzális joghatóság alá eső bűncselekmények körének meghatározása, ennek alapján a joghatóság alkalmazhatósága körülményeinek azonosítása az immunitás és az államok egyenlősége tiszteletben tartásával – egy 2012. júniusi jelentés¹⁶⁹ alapján néhány államnak is igénye,¹⁷⁰ ugyanakkor van olyan állam, amely azt mondja, hogy nincs szükség nemzetközileg a szabályozására.¹⁷¹

Az ENSZ munkálatait vizsgálva közvetlenül tapasztalhatók az ellentétes álláspontok, a Hatodik bizottság pedig folytatja a munkát a jövőre is, remélhetőleg a jövőben egy egységességet elérve a jogintézménnyel kapcsolatban, bár az olvasottak alapján kétségeim támadtak affelől, hogy ez a gyakorlatban egyáltalán elérhető lesz-e, és amennyiben igen, sokkal előbb kerül-e rá sor, mint egy hatékony Nemzetközi Büntetőbíróság megalkotására.

¹⁶⁷ „Finding the best place for prosecution» requires a sixth sense for political sensitivities.” H. VAN DER WILT: *i.m.* 1066. o.

¹⁶⁸ „[...] le futur du droit international pénal : une toile mondiale contre l’impunité, dont l’action coordonnée des différents foyers permettrait de rendre une justice à la fois particulière et universelle, partout et pour tous.” A. BAILLEUX: *i.m.* 133. o.

¹⁶⁹ *The scope and application of the principle of universal jurisdiction*. Report of the Secretary-General, A/67/116, 2012. június 28. (Kuba, El Salvador, Finnország, Ghána, Kuvait, Új-Zéland, Panama, Svédország, Vietnam államokra, valamint a Szervezet a Vegyi Fegyverek Betiltásáért szervezetre vonatkozóan).

¹⁷⁰ *Delegations urge clear rules to avoid abuse of universal jurisdiction principle, seek further guidance from International Law Commission*. 67. ülészak, a Hatodik bizottság 12. találkozója, GA/L/3441, 2012. október 17.

¹⁷¹ Malajzia képviselője. *As debate concludes, delegates stress universal jurisdiction should be last resort in combat against impunity*. 67. ülészak, a Hatodik bizottság 13. találkozója, GA/L/3442, 2012. október 18.

Felhasznált irodalom

Könyvek, monográfiák:

- Bantekas: *International Criminal Law*. Hart, 2010.
- C. Bassiouni: *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*. Martinus Nijhoff Publishers, 1992, illetve Kluwer Law International, 1999.
- Cassese: *International Criminal Law*. Oxford University Press, 2003.
- H. Donnendieu de Vabres: *Les Principes Modernes de Droit Pénal International*. Sirey, Paris, 1928.
- J.-M. Henckaerts – L. Doswald-Beck (szerk.): *Customary International Humanitarian Law: Volume I – Rules*. Cambridge University Press, 2005.
- Huet – R. Koering-Joulin: *Droit pénal international*. 2. kiadás, Presses Universitaires de France, 2001.
- M. Inazumi: *Universal Jurisdiction in Modern International Law - Expansion of National Jurisdiction for Prosecuting Serious Crimes under International Law*. Intersentia, 2005.
- Kardos G. – Lattmann T. (szerk.): *Nemzetközi jog*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2010.
- M. N. Shaw: *Nemzetközi jog*. Complex Kiadó, Budapest, 2008.
- L. S. Sunga: *The emerging system of international criminal law – Developments in Codification and Implementation*. Kluwer Law International, 1997.

Tanulmányok:

- M. Bennouna: *La création d'une juridiction pénale internationale et la souveraineté des États*. In: *Annuaire français de droit international*, 36. évfolyam, 1990.
- Dérné Hopoczky J.: *Univerzális joghatóság pro és kontra*. In: *Jogi Tanulmányok – Ünnepi konferencia az ELTE megalakulásának 375. évfordulója alkalmából*, II. kötet, Budapest, 2010.
- M. Du Plessis: *A case of negative regional complementarity? Giving the African Court of Justice and Human Rights Jurisdiction over International Crimes*. 2012. augusztus 27. (<http://www.ejiltalk.org/a-case-of-negative-regional-complementarity-giving-the-african-court-of-justice-and-human-rights-jurisdiction-over-international-crimes/> – utolsó megtekintett állapot: 2012. november 13.).
- F. Hampson: *Univerzális joghatóság*. In: *Háborús bűnök* (szerk.: Roy Gutman és David Rieff), Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002.
- D. V. Hoover: *Universal Jurisdiction not so Universal: A Time to Delegate to the International Criminal Court*. Cornell Law School Inter-University Graduate Student Conference Papers, 2011, Paper 52.
- L. Reydam: *The Rise and Fall of Universal Jurisdiction*. Leuven Centre for Global Governance Studies, 2010. január, Working paper no. 37.
- C. Ryngaert: *The International Criminal Court And Universal Jurisdiction*. Leuven Centre for Global Governance Studies, 2010. március, Working paper no. 46.
- Varga R.: *Háborús bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások nemzeti bíróságok előtt*. In: *A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2009. április 24-én megrendezésre került nemzetközi büntetőjogi tárgyú konferencia tanulmánykötete* (szerk.: Kirs Eszter), Miskolc, Bíbor Kiadó, 2009.

Varga R.: *A Római Statútum jelentősége a nemzetközi jogban és a nemzetközi büntetőjogban*. In: *Iustum Aequum Salutare*, II. évfolyam, 2006/1–2. szám.

Folyóiratok:

G. Abi-Saab: *The Proper Role of Universal Jurisdiction*. *Journal of International Criminal Justice*, 1. évfolyam, 2003/3. szám.

Baillieux: *L'histoire de la loi belge de compétence universelle. Une valse à trois temps : ouverture, étroitesse, modestie*. *Droit et Société*, 59. évfolyam, 2005/1. szám.

G. Bottini: *Universal Jurisdiction After The Creation of The International Criminal Court*. *New York University Journal of International Law and Politics*, 36. évfolyam, 2004/2-3. szám.

Broomhall: *Towards the Development of an Effective System of Universal Jurisdiction for Crimes Under International Law*. *New England Law Review*, 35. évfolyam, 2001/2. szám.

S. Brown: *The Evolving Concept of Universal Jurisdiction*. *New England Law Review*, 35. évfolyam, 2001/2. szám.

Cassese: *Is the Bell Tolling for Universality? A Plea for a Sensible Notion of Universal Jurisdiction*. *International Criminal Justice* 2003/3. szám.

Cassese: *Reflections on International Criminal Justice*. *The Modern Law Review*, 61. évfolyam, 1998/1. szám.

Cassese: *When May Senior State Officials Be Tried for International Crimes? Some Comments on the Congo v. Belgium Case*. *European Journal of International Law*, 13. évfolyam, 2002/4. szám.

R. Cryer: *International Criminal Law vs State Sovereignty: Another round?* *The European Journal of International Law*, 16. évfolyam, 2006/5. szám.

Enache-Brown – A. Fried: *Universal Crime, Jurisdiction and Duty: The Obligation of Aut Dedere Aut Judicare in International Law*. *McGill Law Journal*, 43. évfolyam, 1998/2. szám.

P. D'Argent: *L'expérience belge de la compétence universelle : beaucoup bruit pour rien ?* *Revue Générale de Droit International Public*, 18. évfolyam, 2004/3. szám.

Garamvölgyi O.: *A terrorizmus és az univerzális joghatóság kérdése*. In.: *Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai*, VII/1.

Graefrath: *Universal Jurisdiction and an International Criminal Court*. *European Journal of International Law*, 1. évfolyam, 1990/1. szám.

L. C. Green: *The Eichmann Case*. *The Modern Law Review*, 23. évfolyam, 1960/5. szám.

M. Itsouhou Mbadinga: *Le recours à la compétence universelle pour la répression des crimes internationaux: études de quelques cas*. *Revue de droit international de sciences diplomatiques et politiques*, 81. évfolyam, 2003/3. szám.

H. T. King, Jr.: *Universal Jurisdiction: Myths, Realities, Prospects, War Crimes and Crimes Against Humanity: The Nuremberg Precedent*. *New England Law Review*, 35. évfolyam, 2001/2. szám.

Kontorovich: *"A Guantánamo on the Sea": The Difficulty of Prosecuting Pirates and Terrorists*. *California Law Review*, 98. évfolyam, 2010/1. szám (megjelent: E.

- Kontorovich és S. Art: *An Empirical Examination of Universal Jurisdiction for Piracy*. Faculty Working Papers, 2010, Paper 38.).
- Lattmann T.: *A szomáliai kalózkodás kérdése a nemzetközi jogban és azon túl*. Nemzet és biztonság, 2010. november.
- T. Meron: *International Criminalization of Internal Atrocities*. The American Journal of International Law, 89. évfolyam, 1995/3. szám.
- M. H. Morris: *Universal Jurisdiction in a Divided World: Conference Remarks*. New England Law Review, 35. évfolyam, 2001/2. szám.
- Morrison and J. R. Weiner: *Curbing Enthusiasm for Universal Jurisdiction*. Berkeley Journal of International Law & Publicist, 4. évfolyam, 2010.
- L. E. Nagle: *Should Terrorism Be Subject to Universal Jurisdiction?* Santa Clara Journal of International Law, 8. évfolyam, 2010/1. szám.
- L. E. Nagle: *Terrorism and Universal Jurisdiction: Opening a Pandora's Box?* Georgia State University Law Review, 27. évfolyam, 2010/2. szám.
- N. Norberg: *Terrorism and International Criminal Justice: Dim Prospects for a Future Together*. Santa Clara Journal of International Law, 8. évfolyam, 2010/1. szám.
- R. O'Keefe: *Universal Jurisdiction – Clarifying the Basic Concept*. Journal of International Criminal Justice, 2004/2. szám.
- F. Orentlicher: *A nemzeti bíróságok és bírúk szerepe a nemzetközi humanitárius jog alkalmazásában*. Fundamentum, 2001/4. Szám (ford.: Müller Ákos).
- Pemberton: *"Pirate Jurisdiction": Fact, Fiction, and Fragmentation in International Law*. One Earth Future Foundation, Working Paper, 2011. február 2.
- X. Philippe: *The principles of universal jurisdiction and complementarity: how do the two principles intermesh?* International Review of the Red Cross, 88. évfolyam, 2006/862. szám.
- R. Rabinovitch: *Universal Jurisdiction In Absentia*. Fordham International Law Journal, 28. évfolyam, 2005/2. szám.
- K. C. Randall: *Universal Jurisdiction under International Law*. Texas Law Review, 66. évfolyam, 1988/4. szám.
- N. Roht-Arriaza: *The Pinochet Precedent and Universal Jurisdiction*. New England Law Review, 35. évfolyam, 2001/2. szám.
- Ryngaert: *Universal jurisdiction in an ICC Era*. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, 2006/1. szám.
- L. N. Sadat: *Redefining Universal Jurisdiction*. New England Law Review, 35. évfolyam, 2001/2. szám.
- M. P. Scharf: *Application of Treaty-Based Universal Jurisdiction to Nationals of Non-Party States*. New England Law Review, 35. évfolyam, 2001/2. szám.
- Szabó A.: *Szemelvények az univerzális joghatóság elméletétörténetéből*. Collega, X. évfolyam, 2006/2-3. szám.
- Vandermeersch: *Quel avenir pour la compétence universelle des juridictions belges en matière de crimes de droit international humanitaire?* Revue Pénitentiaire et de Droit Pénal, 2003/2, szám.
- H. van der Wilt: *Universal Jurisdiction under Attack An Assessment of African Misgivings towards International Criminal Justice as Administered by Western States*. Journal of International Criminal Justice, 9. évfolyam, 2011/5. szám.

Varga A. F.: Nemzetközi küzdelem a szomáliai kalózkodás ellen (http://mhtt.eu/hadtudomany/2011/2011_elektronikus/2011_e_14.pdf - utolsó megtekintett állapot: 2012. október 20.)

L. Willemarck: *La Cour pénale internationale partagée entre les exigences de l'indépendance judiciaire, de la souveraineté des États et du maintien de la paix.* Revue de Droit Pénal et de Criminologie, 83. évfolyam, 2003/1. szám.

Zemach: *Reconciling Universal Jurisdiction with Equality Before the Law.* Texas International Law Journal, 47. évfolyam, 2011/1. szám.

Egyéb források:

Amnesty International: *Universal Jurisdiction - A preliminary survey of legislation around the world.* London, 2011. október, index: IOR 53/004/2011.

As debate concludes, delegates stress universal jurisdiction should be last resort in combat against impunity. 67. ülészak, a Hatodik bizottság 13. találkozója, GA/L/3442, 2012. október 18.

Decision on the Hissène Habré case and the African Union. [Assembly/AU/Dec.127 (VII)].

Delegations urge clear rules to avoid abuse of universal jurisdiction principle, seek further guidance from International Law Commission. 67. ülészak, a Hatodik bizottság 12. találkozója, GA/L/3441, 2012. október 17.

Donald H. Rumsfeld amerikai védelmi miniszter beszéde 2002. június 13-án a NATO székházában.

ENSZ Biztonsági Tanácsának 1960. június 23-án hozott, 138. számú határozata (S/RES/138).

Európai Unió Tanácsa: *The AU-EU Expert Report on the Principle of Universal Jurisdiction.* Brüsszel, 2009. április 16.

Final Report on the Exercise of Universal Jurisdiction in Respect of Gross Human Rights Offences, Committee on International Human Rights Law and Practice. London Conference, 2000.

Group d'action judiciaire de la FIDH: *Pour le procès d'un dictateur – Retour sur l'affaire Hissène Habré.* 2008 (<http://www.fidh.org/IMG/pdf/Hissenhabr511fr2008.pdf> - utolsó megtekintett állapot: 2012. november 2.).

Princeton Principles on Universal Jurisdiction. szerkesztő és vezető: S. Macedo, Princeton University, 2001.

Report of the International Law Commission of its sixty-fourth session. A/67/10.

Resolution RC/Res. 6. (http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-ENG.pdf utolsó megtekintett állapot: 2012. október 22.).

The scope and application of the principle of universal jurisdiction. Report of the Secretary-General, 2012. június 28. (A/67/116)

Trial of The Major War Criminals in before The International Military Tribunal. Volume II – Proceedings, Nürnberg, 1947.

Universal jurisdiction over war crimes. In: National Enforcement of International Humanitarian Law – Information kit (szerk: Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága), 2003. december.

<http://competenceuniverselle.wordpress.com/>

53/1993. (X. 13.) AB határozat.

Nemzetközi szerződések:

A hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény (I. genfi egyezmény) – Kommentár: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/365-570060?OpenDocument>

A tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény (II. genfi egyezmény) – Kommentár: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/370-580059?OpenDocument>

A hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény (III. genfi egyezmény) – Kommentár: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/375-590155?OpenDocument>

A polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozó 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény (IV. genfi egyezmény) – Kommentár: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/380-600168?OpenDocument>

A nyílt tengerről szóló, Genfben, 1958. április 29-én aláírt szerződés

Az Egyesült Nemzetek 1982. december 10-i tengerjogi egyezménye (UNCLOS)

A Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásáról szóló 1998. július 17-én kelt Római Statútum

A kínzás vagy más kegyetlen, embertelen, megalázó büntetés vagy bánásmód tilalmáról szóló 1984. december 10-én kelt egyezmény

A népirtás bűntettének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény

Belga jog:

Code Pénal (belge)

Code de Procédure Pénal (belge)

loi du 16 juin 1993 relative à la répression des infractions graves aux Conventions internationales de Genève du 12 août 1949 et aux protocoles I et II du 8 juin 1977, additionnels à ces conventions.

loi du 10 février 1999 relative à la répression des violations graves du droit international humanitaire.

loi du 23 avril 2003 modifiant la loi du 16 juin 1993 relative à la répression des violations graves du droit international humanitaire et l'article 144ter du Code judiciaire.

loi du 5 août 2003 relative à la répression des violations graves du droit international humanitaire.

Bírói döntések:

Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment. I.C.J. Reports 2002.

Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Dissenting Opinion of Judge Van den Wyngaert.

Questions relating to the obligation to prosecute or extradite (Belgium v. Senegal). Judgement, 20 July 2012.

The case of The S. S. Lotus. Judgement no.9, 1927 PCIJ Series A, no. 10.